

Pielikumi

2. modulim
ES un manas vērtības

Cilvēka emocijas

Nr. p.k.	<i>Izjūtas</i>	<i>Nekad</i>	<i>Dažreiz</i>	<i>Bieži</i>	<i>Vienmēr</i>
1.	Mierīgs				
2.	Drošs				
3.	Uztraukts				
4.	Aizvainots				
5.	Noraizējies par iespējamām kļūdām				
6.	Nobijies				
7.	Pārliecināts				
8.	Apmulsis				
9.	Patīkami				
10.	Jautrs				
11.	Nervozs				
12.	Apmierināts ar sevi				
13.	Gribētu būt tikpat laimīgs kā citi				
14.	Kā zaudētājs				
15.	Laimīgs				
16.	Raizējos, ka var notikt kas slikts				
17.	Man neļauj sevi izpaust				
18.	Atbildīgs				
19.	Pārliecināts, ka ar mani nekas ļauns nevar notikt				
20.	Nomākts				
21.	Nikns				
22.	Veiksmīgs				

A variants	B variants
Man patīk...	Es gribu...
Es vēlos...	Es izvairos no sadursmēm ar...
Es lepojos ar...	Es neieredzu...
Es gribētu uzzināt...	Es smejos par...
Es gribētu aizceļot uz...	Es mīlu...
Mana priecīgākā diena bija...	Man patīk...
Mani sarūgtina...	Man veicas...
Man veicas...	Es esmu sadusmots par...
Mana mīļākā nodarbošanās ir...	Esmu bēdīgs, ja...
Man nepatīk...	Kopā ar draugiem esmu...
Es gribētu, lai man labāk veicas...	Mājās es esmu...
Man nepatīk cilvēki, kas...	Lielā ļaužu grupā es esmu...
Es neieredzu...	Svešā vietā es jūtos...
Mana labākā īpašība ir...	Šodien es jūtos...
Mana sliktākā īpašība ir ...	Man patīk cilvēki, kas...
Man nepatīk cilvēki, kas...	

Man nozīmīgi apgalvojumi

Es esmu nozīmīgs	Es esmu pārdrošs	Es esmu apdomīgs
Es esmu mierīgs	Es esmu vienreizējs	Es esmu izpalīdzīgs
Esmu godīgs	Esmu neatlaidīgs	Esmu patiess
Esmu pievilcīgs	Esmu bēdīgs	Esmu dzīvespriecīgs
Esmu neizlēmīgs	Esmu pasīvs	Man piemīt humora izjūta
Man patīk citus izrīkot, vadīt	Man ir vāja griba	Esmu uzticīgs

Labais un ļaunais

Teksts un jautājumi

Izlasi tekstu un atbildi uz jautājumiem.

Karš un nāve

Karš Kosovā

Fragments no vācu žurnālistes Karolīnas Emkes grāmatas „No kariem. Vēstules draugiem” /”Rīgas Laiks”, 2005. gada decembris/

(...) Prizrenas slimnīcā redzētā septiņgadīgā Kosovos albāņu meitenīte, kuru dienu pirms Kosovos ieņemšanas bija ķērusi snaipera lode. Viņai bija ievainotas smadzenes un viņu būtu vajadzējis nogādāt Prištinas slimnīcā. No tās nakts viņa gulēja vienā istabā ar pieciem smagi ievainotiem vīriešiem: serbu kaujiniekiem un albāņiem, kara ienaidnieki bija savākti kopējā pārkurinātā telpā. Tuvāko piecu stundu laikā viņai droši vien būs jāmirst. Slimnīca nevarēja viņu transportēt uz Prištinu, jo serbu militārie spēki vienīgo slimnīcas mašīnu bija nozaguši, lai, karam beidzoties, varētu aizbēgt.

Miruša Kosovos katoļu albāņa pārogļotā mugura redzēta starp simtiem grāmatu viņa mājās Koronicā. Sarāvušās miesas muskuļus varēja vēl pazīt. Viņš izskatījās kā viens no tiem bioloģijas stundu uzskates līdzekļu attēliem, kurā shematiski tiek atveidoti visi ķermeņa muskuļi. Tikai vīrietis Koronicā bija brūni melns, viņa sadegusī miesa poraina un matiem apaugusi izskatījās kā durstīgs kažoks. Roku un kāju nebija, varbūt tās viņam bija nogrieztas, varbūt tās bija pilnīgi sadegušas, varbūt arī vainīgi bija suņi.

Runas par masu kapiem ir maldinošas. Visbiežāk var atrast vienkārši liķus, kas jau nedēļām gulējuši saulē... „Labākajā” gadījumā serbu vienības mirušos ir sadedzinājušas viņu mājās. (...) Un šo skatu es nevaru aizmirst: vīrieša līķa kāju, kas gulēja krūmos laukā pie Mejas. Es vēl labi atminos piecus centimetrus starp labās kājas melno ādas kurpi un zilām kokvilnas biksēm, kas piederēja ķermenim bez galvas un rokām. Tas, kurš agrāk bija cilvēks, valkāja zilu jaku un zilās bikses, tādu zemnieku apģērbu, kuru man nākamā nedēļu laikā būs jāredz mugurā tik daudz nogalinātiem Kosovos albāņu civilistiem.

Karš Palestīnā, Jeruzalemē

/Fragments no „BBC World” raidījuma sižeta, 2004. gada septembris/

Intervija ar Jeruzalemes arābu slimnīcas ķirurgu.

Žurnālists: Iedomāsimies, jūs ejat no rīta uz darbu un uz ielas jums pretim nāk ebrejs. Jūsu, palestīniešu pilsētas daļā.

Ķirurgs: Es izvelku revolveri un šauju.

Žurnālists: Un tad mierīgi turpināt ceļu uz darbu?

Ķirurgs: Jā.

Žurnālists: Iedomāsimies tālāk, ka šo pašu sašauto ebreju, ja vien viņš vēl ir pie dzīvības, jūsu kolēģi ātrās palīdzības auto atved uz jūsu slimnīcu. Vai tas ir iespējams?

Ķirurgs: Noteikti.

Žurnālists: Kā jūs tad rīkotos, ja slimnieks ar šautu brūci nokļūtu jūsu – ārsta – rokās?

Ķirurgs: Darītu visu, lai viņam glābtu dzīvību.

Žurnālists: Kā? Bet jūs pats taču viņu gribējāt nogalināt!

Ķirurgs: Uz ielas es esmu palestīnietis, bet slimnīcā – ārsts. Man jāpilda mans profesionālais pienākums.

Jautājumi domāšanai:

1. *Vai, jūsu prātā, eksistē absolūts ļaunums? Kā jūs to varētu nosaukt?*
2. *Vai kara laikā cilvēkam iespējams saglabāt cilvēcību?*
3. *Nosauciet kādus labus un cēlus darbus, kurus cilvēki paveikuši karu vai militāru konfliktu situācijās, par ko esat dzirdējuši vai lasījuši.*
4. *Pretstatā ļaunumam, kas, jūsu prātā, būtu absolūti labais?*

Tikumi

Precizitāte	Kautrība
Pateicība	Iecietība
Pieklājība	Cieņa
Taisnīgums	Patiesīgums
Pienākuma izjūta	Atbildība
Godīgums	Līdzjūtība
Uzticība	Izturība
Elastība	Tieksme uz pilnību
Atklātība	Disciplinētība
Labsirdība	Iejūtība
Draudzīgums	Rakstura stingrība
Uzticēšanās	Radošums
Pacietība	Rūpes
Mīlestība	Pārlicība
Prasme piedot	Miermīlība
Maigums	Mērenība
Drosme	Mērķtiecība
Prasme priecāties	Samierināšanās
Dāsnums	Izlēmība

Mēs ģimenē

Iepazīnušies ar abām aprakstītajām situācijām, padomājiet:

- kā vecāku uzvedība ietekmēs bērnu,
- kā vecākiem vajadzētu izturēties šajās situācijās un ko vajadzētu teikt bērniem,
- nosauciet šajās situācijās nepieciešamos tikumus.

1. Tēvs atnācis mājās no darba un vēlas atpūsties, bet bērni blakusistabā sāk skaļi dauzīties. Ar dusmās pāršķiebtu seju tēvs paver durvis un auro: „Tūlīt pat izbeidziet šo kliegšanu!”

2. „Nekādā gadījumā neiedomājies kauties ar māsu!” kliedz māte, perot savu mazo dēlēnu.

.....dzīve neiet atpakaļ....

Halils Džibrāns. „Pravietis”

„Mīliet viens otru, bet neļaujiet mīlestībai sevi saistīt:
Lai tā drīzāk ir viļņojoša jūra starp jūsu dvēseļu krastiem.
Pildiet viens otra kausu, bet nedzeriet no viena kausa.
Dodiet viens otram no savas maizes, bet nekodiet no viena rieciena.
Dziediet un dejojiet kopā un esiet līksmi, bet ļaujiet katram no jums būt par sevi.

(...)

Jūsu bērni nav jūsu bērni. Tie ir dēli un meitas, kas dzimuši no Dzīves ilgošanās pašai pēc sevis. Tie nāk caur jums, bet ne no jums,
Un, kaut arī tie ir kopā ar jums, tomēr tie jums nepieder.
Jūs varat dot tiem savu mīlestību, bet ne savas domas.
Jūs varat dot pajumti to miesai, bet ne to dvēselei,
Jo to dvēsele mīt rītdienas mājoklī, kurā jūs nevarat ieiet, pat ne savos sapņos ne.
Jūs varat tiekties būt līdzīgi viņiem, bet necentieties tos padarīt līdzīgus sev.
Jo dzīve neiet atpakaļ, nedz arī tā kavējas vakardienā.”

Izvēle un atbildība

Iepazīstieties ar situācijām un pieņemtajiem lēmumiem. Padomājiet un uzrakstiet, kādu ietekmi atstāja lēmums un tam sekojošā rīcība katrā situācijā.

1. Dāvis un Pjotrs nolēma neiet uz darbu, lai noskatītos iemīļotās futbola komandas spēli.

Kā tas varētu ietekmēt:

- Dāvi un Pjotru,
- abu darba biedrus,
- abu iestādes administrāciju,
- attiecības starp Dāvi un Pjotru un viņu darba biedriem,
- abu ģimenes,
- abu savstarpējās attiecības,
- futbola komandu.

2. Aņa un Lilija ir draudzenes, abām 25 gadi, precējušās, abām mazi bērni. Katru dienu abas pēc darba dodas uz tuvējo krodziņu, kur uzpīpē un iedzer pāris kokteiļu. Brīvdienās abas tur pavada visu nakti.

Kā tas varētu ietekmēt:

- Aņu un Liliju,
- abu darba biedrus,
- abu iestādes administrāciju,
- attiecības starp Aņu un Liliju un viņu darba biedriem,
- abu ģimenes un bērnus,
- abu savstarpējās attiecības,
- bāra administrāciju,
- veselības aprūpes iestādes,
- valsts nodokļu ieņēmumus.

3. Dmitrijam ir 24 gadi, mājās ir sieva un tikko dzimis bērniņš, bet viņš nolemj doties peļņā uz Īriju.

Kā tas varētu ietekmēt:

- Dmitriju,
 - sievu un bērnu,
 - ģimenes materiālo situāciju,
 - Dmitrija vecākus,
 - Dmitrija draugus.
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

4. Ingu un Anatolijs nolemj slepeni iznest no firmas tikko iegādātu jaunu datoru un to pārdot. Pircējs jau sarunāts.

Kā tas varētu ietekmēt:

- Ingu un Anatoliju,
 - abu darba biedrus,
 - abu iestādes administrāciju,
 - attiecības starp Ingu un Anatoliju un viņu darba biedriem,
 - abu ģimenes,
 - abu savstarpējās attiecības,
 - abu ienākumus,
 - sabiedrību kopumā.
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

Otra ādā

Situāciju piemēri

1. Kā tu pavēstītu otram sliktas ziņas (slimība, tuvinieka nāve, atlaišana no darba vai kas cits)?
2. Kā tu mierinātu draugu lielās bēdās?
3. Kā tu atvainotos pēc tam, kad būtu kādu nepatiesi apvainojis?
4. Kā tu meklēsi iespēju iepazīties ar vīrieti/sievieti, kas tev patīk?
5. Kā tu izturētos, ja, pārnākot mājās pēc neizskaidrojamā prombūtnē pavadītām četrām dienām, atrastu savu partneri vai vecākus ļoti uztraukušos?

Kā es atbalstītu savus tuviniekus un draugus

1. Jūsu kopīgiem draugiem notikusi nelaime – nodegusi māja. Kā tu viņiem to pavēstītu?
2. Tavam brālim piedzimis dēls. Kā tu viņu apsveiktu?
3. Atvainošanās. Kā tu atvainotos pēc tam, kad būtu kādu nepatīsi apvainojis?
4. Tu man patīc. Kā tu meklēsi iespēju iepazīties ar vīrieti/sievieti, kas tev patīk?
5. Vairākas dienas neesi bijis mājās. Kā tu izturētos, ja, pārnākot mājās pēc neizskaidrojamā prombūtnē pavadītām četrām dienām, atrastu savu partneri vai vecākus ļoti uztraukušos tevi gaidām?

Izvērtējuma karte

Dalībnieka vārds, uzvārds _____

1. Lūdzu, uzrakstiet trīs būtiskākās lietas, ko esat apguvuši moduļa laikā

2. Mans lielākais sasniegums

3. Mans vēl neatbildētais jautājums šī moduļa laikā

4. Brīvs komentārs

Progresa ziņojums

Dalībnieka vārds, uzvārds _____

Nr. p.k.	Plānotais rezultāts	Personiskie sasniegumi
1.	Paaugstinājusies pašcieņa, spēj sevi reāli novērtēt	
2.	Apzināta tiesību un pienākumu saikne	
3.	Attīstītas prasme novērtēt sevi adekvāti, apzināties savas stiprās un vājās puses, gūta pašizaugsmes motivācija	
4.	Samazinājusies agresija savstarpējās attiecībās, attieksme pret apkārtējo vidi kļuvusi saudzīgāka	
5.	Attīstījies empātija un rūpes par citiem	
6.	Attīstījies toleranta attieksme pret citādi domājošiem un cilvēkiem ar citādu uzvedību un vērtībām	
7.	Apzinās savas emocijas noteiktās situācijās, spēj tās izvērtēt	
8.	Spēj pieņemt lēmumus argumentēt, izmantojot ētikas vērtības	
9.	Apzinās ētikas vērtību saturu un izpausmes	
10.	Apzināta un pausta atbildība par personisko, tuvinieku un valsts labklājību	
11.	Pamanīta virzība uz apzinātiem dzīves jēgas meklējumiem	

Nodarbību vadītājam

PIRMĀ NODALA ALKAS PĒC LAIMES

Es ļoti ceru, ka šīs mazās grāmatiņas lasītājs iegūs sev pamata izpratni par budismu un dažiem galvenajiem paņēmieniem, kā budisma praktizētāji vairo līdzjūtību un gudrību savā dzīvē. Paņēmieni, kas aprakstīti nākamajās nodaļās, ir ņemti no trim budisma svētajiem tekstiem. Kama-lašila bija indietis, kas palīdzēja attīstīt un attīrīt budisma mācību Tibetā. Viņa darbs "Vidēja garuma meditācijas pakāpes" ietver visa budisma būtību. Togmaja Sangpo darbs "37 vingrinājumi bodhisatvām" un Langri Tangpas poēma "Astoņi panti par prāta vingrināšanu" arī ir izmantoti šīs grāmatas radīšanā.

Sākumā es vēlētos uzsvērt — lai izmantotu šos meditācijas paņēmienus, nav noteikti jābūt budistam. Patiesībā ne jau paņēmieni noved pie apskaidrības vai līdzjūtīgas un atvērtas sirds. Tas ir atkarīgs no jums, jūsu pūliņiem un tās motivācijas, ko ieliekat savās garīgajās nodarbībās.

Garīgo nodarbību mērķis ir piepildīt mūsu alkas pēc laimes. Mēs visi vienlīdz vēlamies būt laimīgi un izbeigt savas ciešanas, un es ticu, ka mums visiem ir tiesības šo vēlēšanos piepildīt.

Apcerot laimi, ko meklējam, un ciešanas, kuras vēlamies izbeigt, visspilgtākās ir patīkamās un nepatīkamās sajūtas, kas rodas uztverto maņu sajūtu — garšas, smaržas, redzes, taustes un dzirdes — pieredzes rezultāta. Tomēr ir arī cits pieredzes līmenis. Patiesa laime ir jāiegūst garīgā līmenī.

Salīdzinot garīgās un fiziskās laimes līmeņus, mēs redzam, ka garīgajā līmenī pieredzētās sāpes un bauda patiesībā ir daudz spēcīgākas. Piemēram, ja mūs garīgi kaut kas nomāc vai izraisa dziļas pārdomas, pat atrodoties ļoti patīkamā vidē, mēs tik tikko pamanīsim apkārt notiekošo. Tajā pašā laikā, ja esam iekšēji, garīgi laimīgi, izrādās, ir daudz vieglāk stāties pretī dažādiem pārbaudījumiem un dzīves likstām. Tas liek domāt, ka sāpju un prieka pieredze domu un emociju līmenī ir daudz spēcīgāka par to, kas izjusta fiziskā līmenī.

Analizējot savu garīgo pieredzi, mēs saprotam, ka spēcīgajām emocijām (tādām kā iekāre, naids un dusmas), kas mēdz mūs pārņemt, nav noslieces radīt ļoti dziļu vai ilgstošu laimi. Piepildītas iegribas var radīt īslaicīgu apmierinājuma sajūtu, kāda ir, piemēram, prieks, ko izjūtam, ieguvuši jaunu māju vai mašīnu. Kad ļaujamies savām iegribām, tām ir nosliece tikai pastiprināties un pavairoties. Mēs kļūstam prasīgāki un arvien neapmierinātāki, saprotot, ka aizvien grūtāk ir apmierināt mūsu vajadzības. Budisma skatījumā naids, dusmas un iekāre ir mokošas emocijas, tās rada nepatīkamas sajūtas. Nepatīkamās sajūtas ir šo emociju izpausmei sekojošā garīgā nemiera rezultāts. Nepārtraukta atrašanās garīga satraukuma stāvoklī var mums radīt arī fizisku kaitējumu.

No kurienes šīs emocijas rodas? Saskaņā ar budisma pasaules uzskatu, tās sakņojas pagātnē attīstītajos paradumos, liek uzskatīts, ka no iepriekšējām dzīvē, kurās piedzīvojām un izdabājām līdzīgām emocijām, tie pavadījuši mūs arī šajā dzīvē. Turpinot dot šīm emocijām pajumti, tās kļūst arvien spēcīgākas, iegūstot arvien lielāku un lielāku ietekmi pār mums. Garīgās nodarbības tāpat ir process, kurā šīs emocijas tiek savaldītas un to spēks — samazināts. Lai sasniegtu augstāko laimi, no tām ir jāatbrīvojas pilnībā.

Mūs regulē arī dabiski attīstīties garīgās atbildības paraugu tīkls, kas izveidojies kā veselā saprāta vai kultūras nosacījumu rezultāts. Ētika, likumi un reliģiskās pārlicības — tie visi ir piemēri, kā no ārpusē var ierobežot mūsu uzvedību. Sākumā pozitīvās emocijas, ko iegūstam, attīstot mūsu labākās īpašības, var būt vajās, bet tās ir iespējams nepārtraukti vairo, pieredzot daudz spēcīgāku laimes un iekšējās apmierinātības sajūtu neka tad, ja nododamies vienīgi impulsīvām emocijām.

Ētiska uzvedība un lietu vērtības izpratne

Turpinot pētīt savas impulsīvās emocijas un domas, mēs atklājam vēl vairāk — tās ne tikai traucē mušu garīgo mieru, tām ir arī tieksme iesaistīt "garīgas projekcijas". Ko tieši tas nozīmē?

Projekcijas rada spēcīgu emocionālu mijiedarbību starp mums un ārējiem objektiem: cilvēkiem vai lietām, ko iekārojam. Kad mūs kaut kas piesaista, rodas tieksme pārspīlēt tā īpašības, redzot to 100 % labu vai 100 % iekārojamu, un mūs piepilda ilgas pēc šīs lietas vai cilvēka. Pārspīlētas projekcijas var novest pie sajūtas, ka, piemēram, daudz jaunāks un modernāks dators spēs apmierināt visas mūsu vajadzības un atrisinās visas mūsu problēmas.

Līdzīgi, atzinuši kaut ko par nevēlamu, mēs tiecamies sagrozīt tā īpašības uz otru pusi. Reiz esam iekārojuši jaunu datoru, vecais, kurš tik daudzus gadus ir labi kalpojis, pēkšņi iegūst peļamas īpašības, tam ir arvien vairāk un vairāk trūkumu. Projekcijas arvien vairāk un vairāk sabojā mūsu sadarbību ar šo datoru. Un tā ir patiesība ne tikai attiecībā pret materiālām lietām, bet arī pret cilvēkiem. Traucējošs priekšnieks vai aprūtināošs kolēģis mūsu skatījumā pēkšņi iegūst trūkumu pilnu raksturu. Par lietām, kas mums nav pa prātam, mēs veidojam līdzīgus spriedumus, pat ja tās šķiet pilnīgi pieņemamas citiem.

Pārdomājot, vienalga, pozitīvu vai negatīvu spriedumu veidošanos par cilvēkiem, tāpat arī par lietām un situācijām projekciju ietekmē, mēs sākam saprast, ka tikai pārdomātas emocijas un spriedumi ir balstīti realitātē. Racionālu domu procesu projekcijas ietekmē mazāk. Šāds garīgais stāvoklis vairāk atspoguļo situācijas realitāti jeb lietu patieso būtību. Tāpēc es uzskatu, ka ir ļoti būtiski laimes meklējumos attīstīt pareizu izpratni par lietu patieso būtību.

Papētīsim, kā tad to var attiecināt uz mūsu garīgajām nodarbībām. Piemēram, strādājot pie ētiskas uzvedības attīstīšanas, vispirms jāsaprot, cik vērtīgi ir kļūt tikumīgam. Budismā ētiska uzvedība nozīmē izvairīšanos no desmit netikumīgajām darbībām. Ir trīs netikumīgo darbību veidi: ķermeņa, runas un prāta darbības. Mēs atturamies no trīs ķermeņa veiktajām netikumīgajām darbībām: nogalināšanas, zagšanas un seksuāliem pārkāpumiem; četriem runā izpaustajiem netikumiem: melošanas, divdomības, apvainošanas un tenkošanas; un trīs netikumīgajām domām: alkatības, ļaunprātības un maldīgiem uzskatiem.

Mēs saprotam, ka pilnīgu atturību iespējams attīstīt vienīgi tad, ja apzināties netikumīgo darbību sekas. Piemēram, kas tad ir slikts tenkošanā? Kādas ir sekas, ja mēs tai ļaujamies? Vispirms atsauciet atmiņā, ka tukšas sarunas liek mums runāt sliktu par citiem, iznieko mūsu laiku un atstāj mūs iztukšotus. Tad pārdomājiet savu attieksmi pret tenkotajiem — ka patiesībā tiem neuzticaties, neprasāt viņu padomu un neko svarīgu viņiem nestāstāt. Droši vien jūs varat izdomāt vēl dažādas nepatīkamas tenkošanas iezīmes. Šādas pārdomas palīdz sevi apvaldīt, kad rodas kārdinājums patenkot. Tieši šādas šķietami vienkāršas meditācijas nodarbības, manuprāt, ir visefektīvākais veids, kā radīt būtiskās pārmaiņas, kas nepieciešamas laimes meklējumos.

Patvēruma trīs dārgumi

Sākot iet pa budisma ceļu, ir svarīgi, lai pastāvētu sakarība starp mūsu izpratni par lietu patieso būtību un garīgo uzvedību. Tieši caur šīm attiecībām mēs pamazām kļūstam par Būdas sekotājiem. Budists ir tas, kurš meklē augstāko patvērumu Būdā, viņa mācībā, kas zināma kā dharma, un sanghā, garīgajā kopienā, kas dzīvo saskaņā ar šo mācību. Tos sauc par patvēruma trīs dārgumiem. Lai rastos vēlēšanās meklēt augstāko patvērumu trīs dārgumos, sākumā ir jāatzīst neapmierinātība ar savu pašreizējo nepatīkamo stāvokli dzīvē, ir jāatzīst tās nožēlojamā daba. Patiesi un dziļi to apzinoties, mēs, protams, vēlamies mainīt savu stāvokli un izbeigt ciešanas. Tātad rodas motivācija meklēt veidu, kā to izdarīt. Atraduši piemērotu veidu, mēs to uzskatām par drošu ostu vai patvērumu no tām nelaimēm, no kurām cenšamies izbēgt. Tiek uzskatīts, ka Būda, dharma un sangha piedāvā šādu patvērumu un spēj pasargāt no ciešanām. Tieši tāpēc budists meklē patvērumu trīs dārgumos.

Pirms meklējam patvērumu no ciešanām, mums ir jāpadziļina izpratne par to būtību un cēloņiem. Tādā veidā vēlme atrast patvērumu no ciešanām kļūst spēcīgāka. Šādu garīgo procesu, kas iekļauj sevī mācības un apceri, var lietot arī, lai attīstītu spēju izprast Būdas labās īpašības. Tas savukārt dod iespēju izprast paņēmienu, ar ko viņš sasniedza savas īpašības, — viņa mācību, dharmu. Un tad rodas cieņa arī pret sanghu — garīgo kopienu, kas seko dharmas norādījumiem. Ar šādām pārdomām stiprinot cieņu pret trim patvērumiem, rodas apņemšanās nodoties garīgajām nodarbībām ik dienas.

Kad mēs, budisti, meklējam patvērumu Būdas mācībā, otrajā no trīs dārgumiem, patvērums faktiski ir gan iespēja pilnīgi atbrīvoties no ciešanām, gan arī ceļš vai veids, kādā iespējams šādu stāvokli sasniegt. Šis ceļš, šo paņēmienu lietošanas process apzinīgās garīgajās nodarbībās, ir dharmas. Arī stāvoklis, kad cilvēks ir atbrīvots no ciešanām, var tikt saukts par dharmu, jo tas ir Būdas mācības izmantošanas rezultāts.

Augot ticībai un izpratnei par dharmu, mēs spējam novērtēt sanghu — cilvēkus gan pagātnē, gan tagadnē, kas ir sasnieguši šo stāvokli un atbrīvojušies no ciešanām. Mēs sākam aptvert, ka ir iespējama tāda būtne, kas pilnībā atbrīvojusies no prāta negatīvajiem aspektiem, sasniegusi Būdu. Apzinoties dzīves ciešanu pilno būtību, mēs arvien vairāk spējam novērtēt Būdu, dharmu un sanghu — trīs dārgumus, kuros meklējam patvērumu. Mūsu meklējumi pēc to aizsardzības kļūst intensīvāki.

Uzsākot budisma ceļu, nepieciešamību pēc trīs dārgumu aizsardzības var pieņemt tikai ar prātu. Īpaši tas attiecas uz tiem, kas nav ticīgi. Tiem, kas tomēr ir piederīgi kādai ticībai, bieži ir vieglāk saprast to vērtību, jo līdzīgi dārgumi ir arī citās reliģijās.

Cikliskas eksistences pārtraukšana

Beidzot apzinoties ciešanu pilno eksistenci, ko mums uz tiepušas mokošās emocijas, tādas kā pieķeršanās un dusmas, parādās vilšanās sajūta un riebums pret savu pašreizējo stāvokli. Tas savukārt rada vēlēšanos atbrīvoties no pašreizējā prāta stāvokļa, nebeidzamā vilšanās un ciešanu cikla. Līdzjūtība ir koncentrēšanās uz citiem, vēlme atbrīvot viņus no ciešanām. Tomēr tikai tad, kad esam apzinājušies paši savu ciešanu pilno stāvokli un ieguvuši vēlmi atbrīvot no tā sevi, tikai tad mēs spējam izjust patiesu, spēcīgu vēlēšanos atbrīvot arī citus no viņu ciešanām. Pirms iespējama patiesa līdzjūtība, ir pilnībā jānododas sevis atbrīvošanai no cikliskās eksistences dubļiem.

Lai spētu atsacīties no cikliskās eksistences, pirmkārt, ir jāapzinās, ka neizbēgami nomirsim. Mēs esam piedzimuši ar nāves sēklu sevī. No paša piedzimšanas brīža mēs visu dzīvi tuvojamies nenovēršamajai nāvei. Ir arī jāņem vērā, ka nāves brīdis nav zināms. Nāve negaida, lai noslēgtu mūsu dzīvi. Tā pati nāk negaidīta. Nāves brīdī draugiem un ģimenei vai mūsu dārgajiem īpašumiem nav nekādas vērtības. Pat mūsu dārgais ķermenis, dzīves transporta līdzeklis, vairs nav lietojams. Šāda apziņa samazina iespējamību pašreizējās dzīves raizes pārmanot nākamajā. Tā rada arī pamatu līdzjūtībai un izpratnei par to, kāpēc citiem ir tik grūti atbrīvoties no egoistiskajām tieksmēm.

Tomēr ir ļoti svarīgi izprast arī cilvēku pastāvēšanas lielo vērtību, iespējas un izdevības, ko mūsu īsās dzīves piedāvā. Dzīvniekiem var iemācīt sarežģītus trikus, un viņi ir nenoliedzams atbalsts sabiedrībai, taču viņu ierobežotās garīgās spējas neļauj tiem apzināti kļūt tikumīgiem un piedzīvot patiesu garīgu pārmaiņu. Šāda doma cilvēka eksistenci padara nozīmīgu.

Garīgie draugi un garīgie vadītāji

Būtisks meditācijas nodarbību papildinājums ir atbildīga savas dzīves vadīšana. Ir jāizvairās no sliktu kompāniju ietekmes un cilvēkiem, kas var mūs novest neceļos. Ne vienmēr ir viegli novērtēt citus, taču mēs redzam, ka zināms dzīvesveids noved uz ne tik taisna ceļa. Šaubīgiem draugiem ir viegli ietekmēt laipnu un lēnprātīgu cilvēku doties pa netikumīgu ceļu. Tāpēc jābūt piesardzīgiem, jāatvairā šādas negatīvas ietekmes un jāatrod

uzticami draugi, kas palīdzētu savu cilvēcisko eksistenci padarīt garīgi pilnvērtīgu un nozīmīgu.

Vēl būtiskāk par draudzību ir spēt novērtēt savu garīgo vadītāju. Ir ļoti svarīgi, lai cilvēks, pie kura mācāmies, būtu pietiekami izglītots. Vienkāršāk sakot, mēs meklējam skolotāju, kam ir pietiekami daudz zināšanu par priekšmetu, ko vēlamies apgūt. Piemēram, ja kāds ir brīnišķīgs fizikas pasniedzējs, tas ne mazākā mērā nenozīmē, ka viņš ir pietiekami zinošs, lai mācītu arī filozofiju. Garīgajam skolotājam ir jābūt plašām zināšanām par to, ko vēlamies mācīties. Slava, bagātība un vara nav rādītāji, pēc kā vērtēt garīgā skolotāja spējas. Mums ir jābūt drošiem, ka šim skolotājam ir ne tikai pietiekamas teorētiskās zināšanas par priekšmetu, ko viņš vai viņa solās mācīt, bet arī pieredzē balstītas zināšanas, iegūtas dzīves gaitā, praktizējot šo priekšmetu.

Es vēlos uzsvērt, ka pārliecināties par skolotāja kompetenci ir mūsu pienākums. Nedrīkst paļauties uz citu vai viņa paša izteikumiem. Lai pienācīgi pārbaudītu mūsu iespējamā skolotāja zināšanu līmeni, ir jāorientējas budisma galvenajos principos un jāapsver, kādas tad tieši zināšanas skolotājam būtu nepieciešamas. Vajadzētu uzmanīgi klausīties šī cilvēka mācīto un vērot viņa vai viņas uzvedību laika gaitā. Tikai ar šādiem paņēmieniem iespējams noteikt, vai šis cilvēks ir pietiekami zinošs, lai vadītu mūs garīgajā ceļā.

Tiek uzskatīts, ka skolotājs rūpīgi jāpārbauda divpadsmit gadus, lai iegūtu pilnīgu pārliecību, ka viņš vai viņa ir pietiekami zinoši. Es nedomāju, ka tas ir izniekots laiks. Gluži otrādi — jo skaidrāk mēs saskatām skolotāja labās īpašības, jo vērtīgāks viņš vai viņa mums ir. Pārsteidzīgi veltot sevi kādam, kam trūkst vajadzīgo zināšanu, rezultāts bieži ir iznīcinošs. Tāpēc nesteidzieties, pārbaudot savus iespējamos budisma vai arī kādas citas ticības skolotājus.

II

Tad, kad iesāka atzīt, ka skaistais ir skaists,
Pamanīja, ka pastāv neglītāis.
Tad, kad iesāka atzīt, ka labais ir labs,
Pamanīja, ka pastāv nelabais.
Esošais neesošs kļūst, kā nav, tas gūst esamību.
Grūtais un vieglais viens otram priekšnosacījums.
Garais un īsais viens otram dāvā veidu.
Augstais un dziļais viens otram salīdzinājums.
Skaņas un toņi cits citu saskaņā saista.
Agrāk un vēlāk viens otram ir turpinājums.
apskaidrotais." bez rīcības visu paveic.
Mācību viņš sniedz klusēdams.
Visas būtnes tiecas gūt piepildījumu,
Un viņš sevi tām neatrauj. Radot viņš nepiesavina,
Darinot nepatur?
Paveicis nekavējas pie padarītā.
"Tieši tādēļ, ka neko nepiesaista,
Viņu neviens neatstāj.

III

Ja augsti necienītu gudro vārdus,
Tad tautas vidū strīdi neceltos.
Ja dārgi nevērtētu retās mantas,
Tad tautas vidū zagļi nerastos.
Ja nerādītu to, kas uzbudina,
Tad sirdīs alkātība nemostos.
Šādu kārtību ievēro apskaidrotais.
Viņš laužu sirdis dara tukšas, kuņģus pilnus,
Viņš ļaužu dziņas dara vājas, kaulus stiprus,
Lai tautai zināšanu nebūtu, nedz vēlmju,
Bet tie, kas zina, bītos rīkoties.
Un, ja no piepūles var izvairīties,
Tad viss nostājas savā vietā.

X

Kas garu gaismojošu vērš, lai vienoto tas jaustu,
Tas spēj no nesaskaņām vaļā tikt.
Kas sevi lokanu un kautru dara,
.Var atkal kļūt kā tikko dzimušais.
Kas izjūtas spēj attīrīt un skaidrot,
"Tas var no savām kļūdām vaļā tikt.
Kas ļaudis mīl un izprot savu zemi,
Tas daudz ko paveic, ļaudīm nezinot.
Vien tad, ja debess vārti spēj būt atvērti vai slēgti,
Tie apskaidrībā ieņemt var.
Drīkst tikai tas, kā skatam apslēpts nepaliek nekas,
Bez zināšanām būt.
Radot un barojot,

Veidojot nesagrābt,
Darinot nesaistīt,
Vairojot nepakļaut:
Tāds ir visdziļākais *De*.

XI

Trīsdesmit spieķu saistīti vienā rumbā,
Ratu vieglumu nosaka tukšums starp tiem,
Podnieki mīca mālu, lai veidotu traukus,
Lietojams tikai trauku iedobums.
Namdariem, ceļot māju, jāatstāj logi un durvis,
Tikai mājas iekšējais tukšums ir apdzīvojams.
Esamība ir manta, bet lieto neesamību.

XVIII

Kad pameta lielo Dao,
Tad tikums un pienākums uzradās.
Kad atziņas un prātojumi sākās,
Kad liekulība un meli izcēlās.
Kad ģimeni ārda ķildas un nesaskaņas,
Tad godbijību un mīlu visbiežāk daudzina.
Kad valsti plosa jukas un uzplaukst nodevība,
Tad uzticamus kalpus visskaļāk cildina.

XIX

Izbeidziet prātojumus, atmetiet atziņas:
Un tauta simtkārt laimīgāka būs.
Izbeidziet tikumību; lai pienākums atmests tiek,
Tad atkal uzplauks mīla un ģimenes stiprināsies
Aizmirstiet izmanību un peļņas nealkstiet:
Tad zagļi un laupītāji drīz tautā izbeigsies!
Šiern trejiem spožajiem vizuļiem vērtība nepiemīt.
Bet vajag, lai ļaudīm būtu, pie kā tie var turēties.
Saudzējiet vienkāršību, skaidrību paturiet, Tad rimsies patmīlība un iekāres vājināsies'

XXIII

Ja netērē daudz vārdu,
Viss pats no sevis rit.
Ne visu rītu viesuļvētra plosās.
Ne augu dienu šaltīm lietus līst.
Un kas šos darbus dara?
Tos debess un zeme veic.
Ja zeme un debesis saspringst tik īsu brīdi,
Vai cilvēks to ilgāk var spēt?
Tādēļ: ja darbu tu sāksi, ņemot vērā Dao,
Tad būsi vienots ar visiem, kam Dao ir,
Ar tiem, kam piemīt De, būsi vienots, pateicoties De,
Ar tiem, kam ir trūkumi, būsi vienots trūkumos.
Ja esi vienots ar viņiem tādēļ, ka dārgs tev ir Dao,
Tad tie, kuri seko Dao, tev līksmi pretī nāks.
Ja esi vienots ar viņiem tādēļ, ka De ir tavs paraugs,
Tad līksmi nāks pretī tev tie, kam piemīt De.

Ja esi vienots ar viņiem trūkumos,
Tad priecīgi nāks tev pretī tie, kam trūkumi ir.
Bet tur, kur plosās šaubas,
Dao neatrast.

XXIV

Uz pirkstu galiem
Nevar ilgi stāvēt.
Parādes maršā
Tālu nevar aiziet.
Tas, kurš grib spīdēt,
Paliks ēnā.
Tas, kurš ir savtīgs,
Nekļūs dižens.
Sevis slavinātājs
Nekļūs slavens.
Sevis cildinātājs
Netiks izcelts.
Viņš ir pret Dao kā trums un mesls;
It visas būtnes viņu nīst;
Un tādēļ tas, kurš seko Dao,
Viņu pametīs.

XXVIII

Kas, zinādams savu vīrišķo spēku,
Turpina sievišķā nespēkā palikt,
Tas ir gultne pasaules plūdumam.
Ja viņš ir gultne pasaules plūdumam,
Viņu nepamet mūžīgais De
Un viņš var atpakaļ vērsties un atkal kļūt kā bērns.
Kas, zinādams savu apskaidrību, turpina nespodrā ikdienā palikt,
Tas ir pasaulei paraugs.
Ja viņš ir pasaulei paraugs,
Tad tam netrūkst mūžīgā De,
Un viņš var atpakaļ vērsties un kļūt par vēl nedzimušo.
Kurš, zinādams savu diženumu,
Turpina nemanāms palikt,
Tas ir pasaules iespējamība.
Ja viņš ir pasaules iespējamība,
Tad viņam prieku dod mūžīgais De,
Un viņš var sākotnē atgriezties.
Ja sākotnība gaist, kļūst cilvēks lietojams,
Ja cildenais zin šādu noslēpumu, viņš spējīgs gudri vadīt kalpotājus.
Tādēļ: ja augums cēls, nav jāapgraiza tas.

XXIX

Ja, lietojot varu, kāds tīko pasauli sagrābt,
Es zinu, viņš neveiksmi piedzīvos.
Jo pasaule ir tik viegli izgaistoša,
Ka ar to nevar rupji rīkoties.
Kas ar to rīkoties vēlas, tas to pazudina.
Kas noturēt to vēlas, tas to pazaudē.

Jo būtnes vai nu izvirzās, vai seko līdzi.
Tās saniknotas ir vai noskumušas,
Tas spēkā pieņemtas vai spēku zaudē.
Vai uzvar tās, vai uzvarētas tiek.
Un arī apskaidrotais: Viņš izvairās no straujā,
Viņš izvairās no krāšņā,
Viņš izvairās no majestātiskā.

XXXIII

Kas izprot citus, tam daudz prāta.
Kas izprot sevi, tas ir gudrs.
Kas pārvar citus, tam daudz spēka,
Kas pārvar sevi, tas ir varens.
Kas sekmes izcīna, tam stingra griba,
Visbagātākais tas, kam piemīt mērenība.
Kas ilgi amatā, tam pieder laika sprīdis.
Tas, ko pēc nāves neaizmirst, joprojām dzīvs.

XXXIV

Diženais Dao iestrāvo visur,
Labā un kreisajā pusē tas var būt.
Visas radības vien caur viņu rodas,
Un viņš sevi tām neatrauj.
Kad darbs ir veikts,
Viņš pie tā nekavējas.
Viņš baro un tērpj visas būtnes,
Bet neuzkundzējas.
Tādēļ, ka alku tam nav.
Viņu varam par niecīgu saukt,
Tādēļ, ka būtnes tikai uz viņu vēršas,
(Un viņš tām neuzkundzējas)
Viņu varam par diženu saukt.
Tā arī apskaidrotais:
Nekad viņš necenšas būt liels,
Tādēļ spēj dižens būt.

LXXXI

Dzirdēt patiesus vārdus nav patīkami.
Vārdos, kas tīkami, patiesības nav.
Krietnais nemēdz sacīt skaistas runas.
Skaistu runu teicējam krietnības nav.
Gudrais ar zināšanām nelepojas.
Kas ar zinībām plātās, tam gudrības nav.
Apskaidrotais nekrāj īpašumu.
Viņš tiecas iespējami vairāk iedot citiem.
Bet, jo viņš vairāk atdod,
Jo vairāk viņam atkal ir ko dot.
Debesu Dao visiem nes svētību, nedarot pāri nevienam
Cildenā valdnieka Dao veic nesacenšoties.

Tad kāds bagāts vīrs teica: Stāsti mums par Došanu.

Un viņš atbildēja:

Tu dod tikai mazumu, kad tu dod no savas mantības.

Tikai tad, kad tu dod pats no sevis, tu patiesi dod. Jo kas gan ir tava mantība kā vien lietas, kuras tu glabā un turi, raizēdamies, ka tās tev varētu būt vajadzīgas rīt?

Un rītdiena, ko gan nesīs rītdiena pārlietu apdomīgam sunim, kurš, sekodams svētceļniekiem uz svēto pilsētu, ierok kaulus smiltīs, kas neglabā pēdas? Un kas gan ir bailes no trūkuma, ja ne pats trūkums? Vai bailes no slāpēm, kad tava aka ir pilna, nav slāpes, kas nekad nav remdējamas? Ir tādi, kas dod maz no tā vairuma, kas viņiem ir, -un viņi to dod, lai viņus atzītu, un viņu apslēptā vēlēšanās padara viņu dāvanas pretīgas. Un ir tādi, kam pieder maz un kas atdod to visu. Tie ir tie, kas tic dzīvei un dzīves devīgumam, un viņu krātuve nekad nav tukša. Ir tādi, kas dod ar prieku, un šis prieks tiem ir atlīdzība. Un ir tādi, kas dod ar sāpēm, un šīs sāpes viņus svētī.

Un ir tādi, kas dod un nezina došanas sāpju, nedz arī tie meklē prieku, nedz dod, turēdami godā tikumu. Tie dod, kā tur ielejā mirtes krūms izelpo savu smaržu gaisā.

Caur tādu rokām runā Dievs, un caur viņu acīm Dievs uzsmaida zemei.

Ir labi dot, kad to lūdz, bet ir labāk dot neprasītam, pašam saprotot;

Un devīgam lielāku prieku nekā dot sagādā meklēt to, kam dot.

Vai maz ir kas tāds, ko būtu vērts paturēt? Viss, kas tev pieder, kādu dienu tiks atdots; Tāpēc dod pašlaik, lai došanas laiks pieder tev, nevis taviem pēctečiem

Jūs bieži sakāt: "Es labprāt dotu, bet vienīgi tiem, kas ir tā cienīgi."

Koki dārzā tā vis nesaka, nedz arī lopi ganībās. Viņi dod, lai varētu dzīvot, jo paturēt nozīmē iet bojā. Skaidrs, ka tas, kas ir cienīgs saņemt savas dienas un naktis, ir cienīgs saņemt visu citu no jums. Un tas, kurš ir pelnījis dzert no dzīves okeāna, ir pelnījis, ka viņš pilda savu krūzi no jūsu avota. Un kur gan vēl lielāks nopelns par to, kas rodams saņemšanas drosmē un pašlavībā, nē, pat žēlastībā? Un kas gan tu tāds esi, ka cilvēkiem būtu jāpārplēš krūtis un jāatklāj savs lepnums, lai tu varētu redzēt viņu vērtību kailu un viņu lepnumu bez kauna segas? Raugies vispirms, lai tu pats esi cienīgs par devēju būt. Jo patiesībā dzīve dod dzīvei - kamēr tu, kas sevi uzskati par devēju, esi vienīgi liecinieks.

Un tavi rītdienas pumpuri uzplauks manā sirdī,

Un tava smarža būs manā elpā,

Un kopā mēs līksmosim visos gadalaikos."

Un rudenī, kad jūs novācat vīnogas savos vīna dārzos, lai no tām spiestu sulu, sakiet savā sirdī: "Es ari esmu vīna dārzs, un mani augļi tiks savākti vīna spiedeī,

Un kā jauns vīns es tikšu turēts mūžības traukos." Un ziemā, kad jūs dzersit vīnu, lai jūsu sirdī ir dziesma katram kausam;

Un lai šai dziesmā tiek pieminētas rudens dienas un vīna dārzs, un vīna spiede.

Tad kāds arājs teica: Stāsti mums par Darbu. Un viņš atbildēja, sacīdams:

Jūs strādājat, lai turētos vienā solī ar zemi un ar zemes dvēseli.

Jo būt bezdarbībā nozīmē kļūt par svešinieku gadalaikiem un atpalikt no varenā dzīves gājiena, kas lepnā padevībā soļo pretī bezgalībai.

Kad tu strādā, tu esi stabule, caur kuras sirdi plūstot stundu čuksti pārvēršas par mūziku. Kurš no jums vēlētos būt stabule, mēma un klusa, kad visas pārējās dzied vienā balsī?

Allaž jums ir teikts, ka darbs esot lāsts un strādāšana esot nelaime.
Bet es jums saku, ka strādādami jūs piepildāt daļu no zemes nākamības sapņa, kas tika jums nolemts, šim sapnim dzimstot,
Un, veltījot sevi darbam, jūs patiesībā mīlat dzīvi. Un mīlēt dzīvi caur darbu nozīmē pietuvoties dzīves visdziļākam noslēpumam.

Bet, ja savās sāpēs jūs dzimšanu saucat par nelaimi un miesas uzturēšanu par lāstu, kas rakstīts jums uz pieres, tad es atbildēšu, ka vienīgi jūsu pašu sviedri spēš nomazgāt šo uzrakstu.

Jums ir arī teikts, ka dzīve esot tumsība, un savā pagurumā jūs atkārtojat to, ko teikuši pagurušie.
Un es saku, ka dzīve patiesi ir tumsība, ja vien tā ir bez ilgošanās,
Un visa ilgošanās ir akla, ja vien tā ir bez gudrības,
Un visa gudrība ir veltīga, ja vien tā netiek lietota darbā,
Un viss darbs ir tukšs, ja vien to nedara ar mīlestību;
Un, kad tu strādā ar mīlestību, tu esi saskaņā pats ar sevi, ar citiem un ar Dievu.
Ko nozīmē strādāt ar mīlestību? Tas nozīmē aust audumu no savas sirds pavedieniem, it kā tavu mīļoto nāktos tērpt šai audumā. Tas nozīmē celt namu ar mīlestību, it kā tavu mīļoto nāktos vest šai namā.
Tas nozīmē sēt sēklu ar maigumu un ievākt ražu ar prieku, it kā tavu mīļoto nāktos cienāt ar šiem augļiem. Tas nozīmē apdvest visas lietas, ko tu darini, ar savas dvēseles elpu
Un zināt, ka svētie senču gari stāv ap tevi un tevī noraugās.

Bieži es esmu dzirdējis jūs sakām, it kā jūs runātu miegā:
"Tas, kurš apstrādā marmoru un atveido pats savu dvēseli akmenī, ir cēlāks par to, kas ar zemi. Un tas, kurš satver varavīksni, lai to uzliktu uz audekla cilvēkiem par prieku, ir vairāk vērts par to, kas darina apavus mūsu kājām." Bet es saku - nevis miegā, bet gaiša dienas laika nomodā -, ka vējš gan nerunā skaistāku valodu milzenim ozolam kā vismazākam zāles stiebriņam; Un vienīgi tas ir dižens, kas vēja balsi pārvērš dziesmā, to darīdams skaistāku ar savu mīlestību.

Darbs ir mīlestība, kas padarīta redzama. Ja tu nespēj strādāt ar mīlestību, bet vienīgi ar pretīgumu, tad būtu labāk, ja tu pamestu darbu, apsēstos pie tempļa durvīm un saņemtu žēlastības dāvanas no tiem, kas strādā ar prieku. Jo, ja tu cep maizi ar vienaldzību, tad tu izcep rūgtu maizi, kas apmierina izsalkumu tikai pa pusei. Un, ja tu ar nepatiku spied vīnogas, tad tava nepatika ietek vīnā kā inde.
Un, ja tu dziedī eņģeļu balsī, bet nemīli dziedāšanu, tu padari cilvēku ausis kurlas pret dienas balsīm un nakts balsīm.

Tad kāds runasvīrs teica: Stāsti mums par Brīvību.
Un viņš atbildēja:
Gan pie pilsētas vārtiem, gan pavarda priekšā es esmu redzējis jūs zemojamies un pielūdzam savu brīvību,
Gluži kā vergi pazemojas tirāna priekšā un slavē to, kaut gan tas viņus nogalina. Jā, gan tempļa birzī, gan citadeles ēnā es esmu redzējis visbrīvākos starp jums valkājām savu brīvību kā jūgu un kā roku dzelžus. Mana sirds asiņoja; jo vienīgi tad jūs varat kļūt brīvi, kad pati brīvības meklēšanas vēlme būs jums par iejūgu un kad jūs vairs nerunāsiet par brīvību kā par mērķi un piepildījumu.

Jūs patiesi būsīti brīvi nevis tad, kad jūsu dienas būs bez rūpēm un jūsu naktis bez trūkuma un sāpēm, Bet tad, kad tie gan ieskaus jūsu dzīvi un tomēr jūs pacelsīties tiem pāri kaili un nesaistīti.

Un kā gan citādi lai jūs paceltos pāri savām dienām un naktīm, ja ne saraujot ķēdes, kuras jūs savas sapratnes rītausmā esat uzlikuši savas pusdienas stundai?

Patiesībā tas, ko jūs saucat par brīvību, ir visstiprākā no šīm ķēdēm, lai gan tās posmi mirguļo saulē un apžilbina jums acis.

Un kas gan cits tas ir, ja ne daļa no jums pašiem, ko jūs gribat nomest, lai kļūtu brīvi? Ja tas ir netaisns likums, kuru jūs gribētu atcelt, tad šis likums ar jūsu pašu roku tika uzrakstīts jums uz pieres.

Jūs nevarat to izdzēst, ne sadedzinot savas likumu grāmatas, ne arī mazgājot savu tiesnešu pieres, kaut arī jūs izlietu veselu jūru pār tām. Un, ja tas ir despots, ko jūs gribat gāzt no troņa, tad vispirms gādājiet, lai tiktu gāzts viņa tronis, ko jūs esat uzcēluši sevī.

Jo kā gan citādi tirāns spēj valdīt pār brīviem un lepniem, ja vien tirānija neslēpjas viņu pašu brīvībā un kauns - viņu pašu lepnumā? Ja tās ir rūpes, ko jūs gribētu atnest, tad šīs rūpes ir jūsu pašu izvēlētas, nevis jums uzspiestas. Ja tās ir bailes, ko jūs gribētu kļiedēt, tad šīs bailes meklējamas jūsu sirdī, nevis tā rokā, no kura jūs bīstaties.

Gluži tāpat itin viss jūsu esībā atrodas pastāvīgā saistībā: tas, pēc kā jūs ilgojaties, un tas, no kā jūs baidāties; tas, kas jums pretīgs, un tas, kas jums tīkams; tas, ko jūs meklējat, un tas, no kā vairāties. Tas viss kustas jūsos kā gaismas un ēnas, saķērušās kopā pa pāriem.

Un, kad ēna izgaist un tās vairs nav, tad palikusī gaisma kļūst par ēnu citai gaismai. Tāpat jūsu brīvība, atsvabinājusies no visiem kavēkļiem un važām, pati kļūst par kavēkli un važām vēl lielākai brīvībai.

Tad kāds jauneklis teica: Stāsti mums par Draudzību.

Un viņš atbildēja, sacīdams: Tavs draugs ir tavu vēlmju piepildījums. Viņš ir tavs tīrums, kuru tu apsēj ar mīlestību un no kura tu ievāc ražu ar pateicību. Viņš ir tava pajumte un tavs pavards. Jo tu nāc pie viņa ar savu izsalkumu un tu meklē viņu miera dēļ.

Kad tavs draugs saka, ko viņš domā, tad tu nedz baidies teikt "nē" savā prātā, nedz arī noklusē savu "jā".

Un, kad viņš klusē, tava sirds nerimst klausīties viņa sirdī.

Jo draudzībā visas domas, visas vēlēšanās, visas cerības dzimst un tiek dalītas bez vārdiem, ar skaļi neizpaustu prieku. Kad tu šķiries no sava drauga, tad neskumsti;

Jo tas, ko tu viņā visvairāk mīli, būs skaidrāk saskatāms, viņam tālu esot, tāpat kā kalnā kāpējs virsotni redz skaidrāk no līdzenuma. Un lai draudzībā nav cita mērķa kā vien pašas draudzības vairošana.

Jo mīlestība, kas tiecas vienīgi atklāt pati savu noslēpumu, ir nevis mīlestība, bet izmests tīkls, un tajā ķeras tikai nederīgais.

Un lai viss labākais tevī ir veltīts tavam draugam.

Ja viņam jāzina tavs paisums, lai viņš zina arī tavu bēgumu.

Jo kas gan ir tavs draugs, lai tu viņu meklētu to stundu dēļ, kuras lieki nosist? Meklē viņu vienmēr to stundu dēļ, kuras vērts dzīvot. Jo viņa ziņā ir piepildīt tavas vēlmes, nevis tavu tukšumu.

Un draudzības jaukumā lai ir smieklī un dalīti prieki. Jo savu rītu sirds atrod sīko lietu rasā un tajā atspīgst.

Jūsu ikdienas dzīve ir jūsu templis un jūsu reliģija.

Kad vien jūs tajā ieejat, ņemiet līdzi visu, kas jums ir. Ņemiet arklu un ēzi, un veseri, un lautu, Visas lietas, ko jūs esat darinājuši, vajadzības dzīti vai savam priekam.

Jo sapņos jūs nevarat pacelties augstāk par pašu sasniegto, ne nolaisties zemāk par savām neveiksmēm.

Un ņemiet sev līdzī visus cilvēkus, Jo pielūgsmē jūs nevarat lidot augstāk par viņu cerībām, nedz arī zemeties dziļāk par viņu izmisumu.

Un, ja jūs gribat izprast Dievu, tad nekļūstiet tādēļ par mīklu minētājiem. Drīzāk palūkojieties sev apkārt, un jūs redzēsīt Viņu spēlējamies ar jūsu bērniem. Un skatieties Visuma telpā; jūs redzēsīt Viņu staigājam mākonī, pastiepjam rokas zibenī un nolaižamies pār zemi lietū. Jūs redzēsīt Viņu smaidām puķēs, tad - ceļamies augšup un mājām ar koku zariem.

Tad runāja Almitra, sacīdama: Mēs tagad gribētu jautāt par Nāvi. Un viņš teica: Jūs gribat izziņāt nāves noslēpumu. Bet kā lai jūs to atrastu, ja vien jūs nemeklēsīt dzīves sirdī? Pūce, kuras acis redz tumsā, ir akla pret dienu un nespēj atklāt gaismas noslēpumu. Ja jūs tiešām tiecaties izprast nāves būtību, tad plaši atveriet savu sirdi dzīvībai. Jo dzīvība un nāve ir viens, tāpat kā upe un jūra ir viens.

Jūsu cerību un vēlmju dzīlēs guļ jūsu klusā nojausma par aizsauli; Un, tāpat kā sēklas sapņo zem sniega, arī jūsu sirds sapņo par pavasari. Ticiet sapņiem, jo tajos slēpjas vārti uz mūžību. Jo bailes no nāves ir līdzīgas gana trīsām, kurš, nostājies karaļa priekšā, gaida, kad karaļa roka cels viņu godā. Vai tad aiz trīsēšanas neslēpjas gana prieks, ka viņš nesīs karaļa zīmi? Un tomēr - vai viņš vairāk par to neapjauš savu trīsēšanu?

Jo ko gan nozīmē mirt, ja ne kailam stāvēt vējā un sakust ar sauli? Un ko nozīmē rimties elpot, ja ne elpu darīt brīvu no tās nerimtīgās viļņošanās, lai tā varētu celties augšup un plesties plašumā, un meklēt Dievu visā Viņa brīvībā? Vienīgi tad, kad jūs dzerat no klusuma upes, jūs patiesi dziedat. Un, kad esat sasnieguši kalna galu, tikai tad jūs sākat kāpt augšup. Un, kad zeme paņems jūsu locekļus, tikai tad jūs patiesi sāksīt diet.

Un nu bija pienācis vakars. Un gaišreģe Almitra teica: Lai svētīta šī diena un šī vieta, un tavš gars, kas runājis. Un viņš atbildēja: Vai tad es biju tas, kas runāja? Vai tad es arī nebiju klausītājs?

Tad viņš kāpa lejup pa Tempļa pakāpieniem, un visi cilvēki viņam sekoja. Un viņš gāja pie sava kuģa un kāpa uz tā klāja. Un, atkal pavērsies pret cilvēkiem, viņš pacēla balsi un teica: Orfalīzas ļaudis, vējš liek man jūs atstāt. Es neesmu tik steidzīgs kā vējš, tomēr man jādodas projām. Mēs, klejotāji, kas allaž meklējam vientulības ceļu, nevienu rītu nesagaidām tur, kur mums beigusies iepriekšējā diena; un saullēkts neatrod mūs tur, kur saulriets mūs pametīs. Mēs ceļojam pat tad, kad zeme guļ. Mēs esam sīksta auga sēklas, un tikai savas sirds briedumā un pilnībā mēs nonākam vēja varā, kas mūs izsēj.

Tad kāds no pilsētas vecajiem teica: Stāsti mums par Labo un Ļauno. Un viņš atbildēja: Par labo katrā no jums es varu runāt, bet ne par ļauno. Jo kas gan ir ļaunais, ja ne tas pats labais, ko nomocījuši paša bads un slāpes? Jo, raugi, labais, kad ir izsalcis, meklē barību pat tumšās alās un, kad tas ir izslāpis, dzer pat nāves ūdeni. Tu esi labs, kad esi saskaņā pats ar sevi, Tomēr, kad tu neesi saskaņā pats ar sevi, tu neesi ļauns,

Jo dalīta māja nav zagļu midzenis, tā ir tikai dalīta māja.
Un kuģis bez stūres var bezmērķīgi klejot starp bīstamām klintīm, tomēr nenogrimt. Tu esi labs, kad tiecies dot pats no sevis. Tomēr tu neesi ļauns, kad tu meklē labumu pats sev. Jo, meklēdams labumu, tu esi vienīgi sakne, kas pieplakusi pie zemes un barojas no tās krūts. Protams, auglis nevar teikt saknei: "Esi tāda kā es -nogatavojusies un sulīga, kam nav žēl dot no savas pārpilnības."
Jo dot ir augļa nepieciešamība, tāpat kā ņemt ir saknes nepieciešamība.
Tu esi labs, kad runā pilnīgā nomodā. Tomēr tu neesi ļauns, kad tu guli un tava mēle kustas bez jēgas. Un pat stomīga runāšana dara stiprāku vāju mēli.

Tu esi labs, kad dodies uz mērķi stingri un ar noteiktiem soļiem.
Tomēr tu neesi ļauns, kad dodies turp klibodams. Jo pat tie, kas klibo, neiet atpakaļ. Bet jūs, kas esat ātri un stipri, raugieties, lai jūs neklībotu kroplo priekšā, to dēvēdami par laipību.

Jūs esat labi neskaitāmos veidos, un jūs neesat ļauni, kad neesat labi.
Jūs tikai slaistāties un slinkojat.
Žēl, ka brieži nevar iemācīt bruņurupučiem straujumu.

Labais izpaužas jūsu ilgās pēc savas esības milzīguma, un šī ilgošanās mīt katrā no jums. Vienīgi dažos no jums šī ilgošanās ir varena straume, kas brāžas uz jūru, nesdama sev līdzī kalnu nogāžu noslēpumus un mežu dziesmas.

Un citos tā ir rāma plūsma, kas maldās savos līčos un līkumos un kavējas sasniegt jūras krastu. Bet lai tas, kura ilgošanās ir liela, nesaka tam, kura ilgošanās ir maza: "Kāpēc tu esi tik lēns un svārstīgs?" Jo patiesi labais nejautā kailajam: "Kur ir tavas drānas?" - nedz arī bezpajumtniekam: "Kas noticis ar tavu māju?"

Tad kāda priesteriene teica: Stāsti mums par Lūgšanu.
Un viņš atbildēja, sacīdams: Jūs lūdzat Dievu, kad jūs māc bēdas un trūkums; lūdziet Dievu arī prieka pārpilnībā un dienās, kad netrūkst nekā.

Jo kas gan ir lūgšana, ja ne paša esības paplašināšana dzīvajās debesīs?
Un, ja sava miera dēļ jūs izlejat savas bēdas Visumā, tad tāpat sava prieka dēļ jūs izstarojat savas dvēseles ausmu.
Un, ja jūs spējat vienīgi raudāt, kad jūsu dvēsele aicina jūs uz lūgšanu, tad viņai nāktos jūs - kaut arī raudošus - atkal un atkal mudināt, līdz jūs sākat smieties. Kad jūs lūdzat Dievu, jūs paceļaties augšup, lai gaisos satiktu tos, kuri lūdz tai pašā brīdī un kurus satikt jūs varat vienīgi lūgšanā.
Tāpēc lai jūsu ieiešana šai neredzamā templī ir veltīta vienīgi svētlaipei un svētās kopības sajūtai. Jo, ja jūs ieiesit templī vienīgi tādēļ, lai kaut ko prasītu, jūs neko nesaņemsit.
Un, ja jūs ieiesit tajā, lai sevi pazemotu, tad jūs netiksiet augšup celti.
Pat tad, ja jūs ieiesit tajā izlūgties labumu citiem, jūs netiksiet sadzirdēti. Pietiek, ka jūs esat šai neredzamajā templī.

I

Menons. Vai tu, Sokrat, vari man pateikt, vai tikumu var iemācīties vai nē? Varbūt to nevar iemācīties, bet tas iegūstams ar vingrināšanos. Varbūt nav ne iemācāms, ne ar vingrināšanos iegūstams, bet cilvēkiem tas dots no dabas, varbūt vēl citā kādā veidā.

Sokrāts. Agrāk, Menon, tesāliešus Hellādā pazina un apbrīvoja kā labus jātniekus un bagātus ļaudis, bet tagad, man šķiet, arī viņu gudrības dēļ, vispirms tas sakāms par tava drauga Aristipa dzimtās Larisas pilsoņiem. Tas ir Gorgija nopelns. Ieradies Larisā, viņš par gudrības mīļotājiem padarīja ievērojamākos Aleuadus (viens no tiem bija tavs draugs Aristips) un arī citus dižciltīgus tesāliešus. Viņš jums iemācīja, ja kāds kaut ko jautāja, atbildēt pašapzinīgi un svinīgi, kā jau tas klājas zinātājiem, un arī pats ļāva hellēņiem sev jautāt, ko vien katrs, gribēja, un visiem arī atbildēja.

Bet šeit, mīlais Menon, ir noticis pilnīgi pretējais, iestājies gudrības aptumsums. Baidos, ka no šejienes gudrība ir aizgājusi pie jums. Ja tu kādam šejienietim uzdotu savu jautājumu, tas smietos un teiktu:

- Tu laikam domā, ka esmu laimīgs cilvēks, it kā es zinātu, vai tikumu var iemācīties vai kādā citā veidā iegūt. Es ne tikai nezinu, vai to var vai nevar iemācīties, es pat nezinu, kas tikums vispār ir.

II

Ar mani, Menon, ir tas pats. Esmu tāds pats nezinātājs "kā mani pilsoņi, nevaru sev piedot, ka vispār neko nezinu par tikumu. Bet, ja es pat nezinu, kas ir tikums, kā es varu zināt, kāds tas ir un kā iegūstams. Vai tu domā, ka, Menonu nemaz nepazīdams, kāds varētu zināt, vai viņš ir skaists vai bagāts, vai dižciltīgs, vai viss pilnīgi otrādi? 'Vai tu domā, ka tas ir iespējams?

Menons. Es nu gan ne. Bet vai tu, Sokrat, tiešām nezini, kas ir tikums? Vai tā es varu teikt par tevi savā dzimtenē?

Sokrāts. Ne tikai to, mans draugs, bet arī to, ka tādu zinātāju, man šķiet, neesmu nemaz saticis.

Menons. Kā tad tā? Vai tad tu netokies ar Gorgiju, kad viņš bija šeit?

Sokrāts. Tikos gan.

Menons. Vai tad tu nedomāji, ka viņš to zina?

Sokrāts. Lāga neatceros, Menon. Nevaru pašlaik noteikti pasacīt, ko es tad domāju. Varbūt viņš to zina, bet tu vismaz zini, ko viņš teica, atgādini man to. Pasaki man, kā tu domā? Man šķiet, tāpat kā viņš.

Menons. Protams.

Sokrāts. Bet labāk atstāsim viņu mierā, jo viņa šeit nav, bet tu, Menon, dievu dēļ, pasaki, kas, pēc tavām domām, ir tikums. Runā atklāti, tā varbūt par laimi izrādīsies, ka esmu maldījies, teikdams, ka nevienu tādu zinātāju neesmu saticis, jo zini tu un Gorgijs.

III

Menons. Nav jau grūti to pateikt, Sokrat. Vispirms, piemēram, viegli ir raksturot, kas ir vīra tikums — tādām vīram jāprot veikt valsts darbus, tā rīkojoties, jāprot darīt labu saviem draugiem un kaitēt saviem ienaidniekiem, jābūt uzmanīgam, lai pašam nenotiktu nekas ļauns. Ja gribi zināt sievietes tikumu, nav jau grūti runāt arī par to. Viņai labi jāvada mājas saimniecība, jāraugās, lai viss tajā būtu kārtībā, jābūt paklausīgai savam vīram. Citāds jau ir bērna tikums, kā meitenes, tā zēna, citāds "vecāka vīra — kā brīva, tā verga. Ir arī ļoti daudzi citi tikumi, nav grūti tāpēc pateikt, kas ir tikums. Katra mūsu nodarbošanās, katrs vecums, katrs darbs prasa savu tikumu. Es, Sokrat, domāju, ka ar netikumiem ir tas pats.

Sokrāts. Liekas, ka man ir bijusi liela laime, Menon; meklēju vienu tikumu, atradu to veselu spietu, visu no tevis. Vēl tomēr, Menon, par šo salīdzinājumu ar spietu. Ja es tev jautātu par

bites būtību, kāda tā īsti, un tu man atbildētu, ka bišu ir daudz un tās ir dažādas, ko tu man atkal atbildētu, ja es turpinātu jautāt:

— Kā tu domā, vai to ir daudz un tās ir dažādas un atšķirīgas tāpēc, ka tās visas ir bites? Varbūt ar to tās nemaz neatšķiras, bet ar kaut ko citu, piemēram, ar skaistumu, lielumu vai kaut kā citādi. Saki, ko tu atbildētu, ja tev tā jautātu?

Menons. Es teiktu — ar to, ka tās visas ir bites, tās viena no otras neatšķiras.

Sokrāts. Ja nu es pēc tam teiktu, — bet tagad saki man, Menon, kas tad ir tas, ar ko tās neatšķiras, kas tām visām ir v un tas pats. Vai tu varētu man to teikt?

Menons. Varu gan.

IV

Sokrāts. Tas pats ir arī ar tikumiem. Ja to ir daudz un tie ir dažādi, tiem visiem tomēr ir viena būtība, kāpēc tie ir tikumi. Tam, kuram jāatbild jautātājam, ir labi jāpadomā, lai būtu skaidrs, kas īsti ir tikums. Bet varbūt tu nesaproti, ko es saku?

Menons. Domāju, ka saprotu. Tomēr es gribētu vēl labāk saprast jautājumu.

Sokrāts. Vai tu, Menon, tikai par tikumu domā, ka tas vīrietim ir savs, sievietei un citiem savs, vai arī par veselību, augumu un spēku. Vai tev šķiet, ka vīrietim ir viena veselība, sievietei cita, vai arī tai vispār ir viena un tā pati būtība, ja tā vispār ir veselība, vai nu tā būtu vīrietim, vai kādam citam?

Menons. Domāju, ka vīrietim un sievietei ir tā pati veselība.

Sokrāts. Vai to pašu nevar teikt arī par augumu un spēku? Ja sieviete ir spēcīga, vai viņa nav spēcīga ar to pašu spēku, ar to pašu spēka būtību? Es saku — ar to pašu. Tur nav nekādas starpības, vai nu tas ir vīrieša, vai sievietes spēks. Vai tev liekas, ka ir kāda starpība?

Menons. Man vismaz ne.

Sokrāts. Vai tikums pēc būtības atšķiras ar to, ka tas ir bērna, vecāka cilvēka, sievietes vai vīrieša tikums?

Menons. Man, Sokrat, liekas, ka tagad tas ir pavisam kas cits.

Sokrāts. Kā tā? Vai tad tu neteici, ka vīrieša tikums ir labi vadīt valsti, sievietes — saimniecību?

Menons. Teicu gan.

Sokrāts. Bet vai iespējams labi vadīt valsti vai saimniecību, vai kaut ko citu, ja to nedara saprātīgi un taisnīgi.

Menons. Nekādā ziņā.

Sokrāts. Bet, ja to dara saprātīgi un taisnīgi, tad taču vajadzīgs saprāts un taisnīgums.

Menons. Tas pilnīgi nepieciešams.

Sokrāts. Tātad kā vīrietim, tā sievietei, abiem tie vajadzīgi, ja viņi grib būt krietni vadītāji.

Menons. Šķiet, ka tā.

Sokrāts. Bet kā tad? Vai bērns un vecāks cilvēks, ja tie ir nesavaldīgi un netaisni, var būt krietni?

Menons. Nekad gan.

Sokrāts. Bet saprātīgi un taisnīgi?

Menons. Tāpat nē.

Sokrāts. Tātad visi ir krietni vienā un tai pašā veidā. Visi tādi kļūst, ja viņi ieguvuši to pašu.

Menons. Laikam gan.

Sokrāts. Bet, ja viņiem nebūtu viens un tas pats tikums, tad jau viņi nebūtu krietni vienā un tai pašā veidā? *Menons.* Protams, nē.

V

Sokrāts. Bet, ja visiem ir viens un tas pats tikums, tad pacienties atcerēties un pateikt, ko saka Gorgijs un arī tu pats — kas tad tas īsti ir.

Menons. Kas tad gan cits, kā prasme vadīt un rīkot cilvēkus, ja jau tu gribi vienu noteiktu atbildi?

Sokrāts. Es tiešām to gribu. Bet vai tad bērnam, Menon, ir šis pats tikums? Vai pat vergam jāprot valdīt pār savu kungu? Vai tu domā, ka pavēlnieks var būt vergs?

Menons. Nepavisam es tā nedomāju, Sokrat.

Sokrāts. Tas neklātos, mans draugs. Ievēro vēl vienu. Tu saki — viņam jāprot vadīt un rīkot. Vai tad nepiebildīsim — taisnīgi, nevis netaisni.

Menons. Es tāpat domāju. Taisnīgums, Sokrat, ir tikums.

Sokrāts. Vai vispār tikums, Menon, vai kāds zināms tikums?

Menons. Kā to saprast?

Sokrāts. Tāpat, kā par kaut ko citu. Piemēram — es teiktu par apaļumu, ka tas ir kāds apveids, nevis tikai apveids; teiktu tāpēc, ka ir arī citi apveidi.

Menons. Tu teiktu pareizi. Arī es saku, ne tikai taisnīgums ir tikums, jo ir arī citi tikumi.

Sokrāts. Kādi tad? Saki. Tāpat arī, ja tu gribētu, es teiktu arī citus apveidus. Saki tad man arī citus tikumus.

Menons. Arī vīrišķība man šķiet tikums, tāpat kā savaldība un gudrība vai arī augstsirdība un daudz kas cits.

Sokrāts. Atkal, Menon, esam nonākuši pie tā paša. Meklējami vienu, atrodam daudzus tikumus, bet šoreiz mēs gājām pa citu ceļu, taču to, kas ir tajos, mēs nevaram atrast.

VI

Menons. Nekādi, Sokrat, es nevaru, kā tu to dari citos gadījumos, atrast to vienu tikumu, kas ir visiem pamatā.

Sokrāts. Tas ir saprotams, tomēr es papūlēšos, ka mēs pie tā nonākam, ja vien tas būs manos spēkos. Tu taču saproti, ka tas vienmēr ir tā. Ja kāds tev, Menon, jautātu tāpat, kā es to nupat darīju, kas ir apveids, un tu viņam teiktu, ka tas ir apaļums, un viņš atkal tāpat kā es, jautātu, vai apaļums ir vispār apveids vai kāds no apveidiem, tu, protams, teiktu, ka tas ir viens no apveidiem.

Menons. Protams.

Sokrāts. Un tu to teiktu tāpēc, ka ir arī citi apveidi.

Menons. Jā.

Sokrāts. Un ja tev vēl jautātu, kādi tad, vai tu teiktu?

Menons. Zināms.

Sokrāts. Un ja kāds tev tāpat jautātu par krāsu — kas tā tāda, un tu teiktu — kaut kas balts, un viņš turpinātu jautāt, vai balts vispār vai kāda no krāsām, tu taču teiktu — kāda no krāsām, jo ir arī citas krāsas.

Menons. Protams.

Sokrāts. Un, ja viņš liktu tev pateikt vēl citas, tu taču to darītu un nosauktu krāsas, kas ir gluži tāpat krāsas kā baltā.

Menons. Jā.

Sokrāts. Un, ja viņš turpinātu sarunu, tāpat kā es, un teiktu, ka visu laiku jūs atgriežoties pie daudzuma? Bet tagad tā nerunāsim. Tu taču daudz ko apzīmē ar vienu vārdu un saki, ka tas viss ir apveidi, kaut gan šie apveidi ir pilnīgi pretstati. Kas tas varētu būt, kas ietver tāpat apaļo, kā taisno un ko tu sauc par apveidu, un saki turklāt, ka apaļais ir gluži tāpat apveids kā taisnais? Vai tad tu tā nesaki?

Menons. Saku gan.

Sokrāts. Bet, vai, tā sacīdams, tu neapgalvo, ka apaļais nemaz nav vairāk apaļais kā taisnais un taisnais nemaz nav vairāk taisnais kā apaļais.

Menons. Nemaz es to nesaku, Sokrāt.

Sokrāts. Bet tu taču saki, ka apaļais ir gluži tāpat apveids kā taisnais un tāpat arī otrādi.

Menons. Tas ir taisnība.

VII

Sokrāts. Bet kas tad ir tas, ko tu apzīmē ar vārdu apveids? Pacenties atbildēt. Ja tu tam, kas tev jautātu par apveidu un krāsu, teiktu: «Es nesaprotu, ko tu no manis gribi, nesaprotu, ko tu saki,» — viņš laikam gan brīnītos un teiktu: «Vai tad tu nesaproti, ka es meklēju, kas viss šajos gadījumos ir un paliek tas pats.» Vai arī tad, Menon, tev nebūtu ko atbildēt, ja tev jautātu: «Kas apaļajā un taisnajā un visur tur, ko tu par apveidu sauc, ir viens un tas pats?» Pacenties atbildēt. Tas tev noderēs, lai atbildētu uz jautājumu par tikumu.

Menons. Nē. Labāk jau tu pats to pasaki, Sokrat.

Sokrāts. Tas tev patiktu?

Menons. Pat ļoti.

Sokrāts. Vai tad tu atbildēsi man arī par tikumu?

Menons. Noteikti.

Sokrāts. Tad jāpacenšas. Tas ir to vērts.

Menons. Un kā vēl.

Sokrāts. Labi. Mēģināšu tev pateikt, kas ir apveids. Raugies tad, vai tev ar to pietiks. Pieņemsim, ka vienīgi apveids ir tas, kas vienmēr cieši saistīts ar krāsu. Vai ar to tev pietiek? Vai tu meklē vēl kaut ko citu? Man pietiktu, ja tu tā teiktu par tikumu.

Menons. Bet tā taču ir aplamība, Sokrat.

Sokrāts. Kā tu tā vari teikt?

Menons. Apveids, pēc tavām domām, ir kaut kas, kas vienmēr cieši saistīts ar krāsu. Pieņemsim. Bet, ja kāds teiktu, ka viņš nezina, kas ir krāsa, un tāpat būtu šaubās un neziņā, kā tas bija par apveidu, ko tu viņam tad būtu atbildējis?

VIII

Sokrāts. Tikai taisnību. Ja jautātājs būtu kāds no gudrajiem strīdniekiem, es viņam teiktu: «Es esmu atbildējis. Ja neesmu pareizi atbildējis, tad tavs uzdevums tagad ir runāt un mani atspēkot.» Ja turpretim es un jautātājs būtu draugi, tāpat kā tagad es un tu, un mēs gribētu draudzīgi sarunāties, tad vispirms vajadzētu atbildēt saudzīgāk, vairāk atbilstoši jautājumu iztirzāšanas prasībām, bet tad jārunā ne tikai taisnība, bet jāievēro arī tas, kam atbildētājs jau piekritis. Centīšos ar tevi tā sarunāties. Saki man, tu taču kaut ko sauc par beigām, tas ir, par vistālāko, galīgo robežu. Domāju, ka tas ir tas pats. Prodiks man laikam nepiekrītu. Bet par ko tad tu saki — tas ir beidzies, tas ir sasniegts? Es gribu tikai izteikt, — neko sarežģītu, neko daudznozīmīgu.

Menons. Protams, es kaut ko tā saucu un saprotu, ko tu saki.

Sokrāts. Kas tad tālāk? Kaut ko tu sauc par plakanu, kaut ko citu par telpisku, piemēram, ģeometrijā.

Menons. Protams.

Sokrāts. Vai tu no teiktā tagad jau saproti, ko es saucu par apveidu? Es to teicu par kuru katru apveidu. Tas, ar ko beidzas ķermenis, ir tā apveids. Īsi sakot — ķermeņa robeža ir tā apveids.

IX

Menons. Bet kas, pēc tavām domām, ir krāsa?

Sokrāts. Tu esi augstprātīgs, Menon. Vecākam vīram tu liec atbildēt, bet pats negribi atcerēties un teikt, ko Gorgijs sauc par tikumu.

Menons. Ja tu man pateiksi, Sokrat, teikšu arī es.

Sokrāts. Sarunājoties ar tevi, Menon, pat ar aizsietām acīm katrs teiks, ka tu esi skaists un tev ir pielūdžēji.

Menons. Kāpēc tā?

Sokrāts. Bet sarunā tu to vien dari, ka dod pavēles. Tā rīkojas izlutinātie, kas grib uzkundzēties, kamēr viņi vēl ir dzīves ziedonī, un, runājot ar mani, tu laikam esi atzinis, ka es nevaru skaistajiem nepaļauties. Es darīšu tāpat tev pa prātam un atbildēšu.

Menons. Lūdzu, esi tik labs.

Sokrāts. Vai tu negribi, lai es tev atbildu tā, kā to darīja Gorgijs. Tev būs vieglāk tad saprast.

Menons. Gribu. Kāpēc gan ne?

Sokrāts. Vai jūs nerunājāt par Empedokla mācību, ka no visa nāk kaut kādas plūsmas.

Menons. Tieši tā.

Sokrāts. Vai runājāt arī par ejām, pa kurām tās ieplūst un izplūst?

Menons. Runājām.

Sokrāts. Vai neteicāt, ka dažas no ejām ir piemērotas šām plūsmām, bet dažas par mazām, dažas par lielām?

Menons. Tā bija.

Sokrāts. Tātad vai ir kaut kas, ko tu sauc par redzi?

Menons. Protams.

Sokrāts. „Saproti tagad, ko saku es tev,” ir teicis Pindars. Krāsa ir apveidu plūsma, kas atbilst redzei un ko tā uztver.

Menons. Man šķiet, Sokrat, tas ir lieliski atbildēts.

Sokrāts. Tev laikam tas likās kaut kā jau pazīstams, un es domāju, ka tagad tu vari tāpat izskaidrot, kas ir dzirde, kas oža un vēl daudz kas cits tam līdzīgs.

Menons. Pilnīgi.

Sokrāts. Atbilde ir traģēdijas garā¹, tāpēc tev tā patiks labāk nekā atbilde par apveidiem.

Menons. Man jau gan.

Sokrāts. Es tomēr, Aleksidāma dēls, arvien vairāk pārlicinos, ka tas tā nav, ka labāka ir pirmā atbilde. Domāju, ka tu piekritīsi, ja tikai tev nevajadzēs aizbraukt pirms mistērijām, kā tu vakar teici, bet paliksi un tiksī iesvētīts.

Menons. Es paliktu arī, Sokrāt, ja tu vairāk ar mani tā parunātos.

X

Sokrāts. Man netrūkst labas gribas runāt kā tevis, tā sevis paša dēļ. Baidos tikai, ka neko daudz nevarēšu par šo jautājumu pateikt. Labi, mēģināšu, bet arī tu izpildi solījumu un saki, kas ir tikums vispār, un beidz no kaut kā viena taisīt daudzus, kā zobgaļi saka par tiem, kas visu sīki sasmalcina, bet pasaki, kas ir tikums, atstājot to nesadalītu un veselu. Paraugus tam tu no manis esi dabūjis.

Menons. Man, Sokrat, tagad šķiet (izteikšos dzejnieka vārdiem), ka tikums ir prasme priecāties par skaisto un to sasniegt. Arī es par tikumu saku — tiekties pēc skaistā un spēt to iegūt.²

Sokrāts. Bet tu taču arī saki, ka tas, kas tiecas pēc skaistā, grib sasniegt kaut ko labu.

Menons. Jā, tā es saku.

Sokrāts. Bet vai nav arī daži, kas tiecas pēc ļaunā, tāpat kā ir tādi, kas tiecas pēc labā. Ne jau visi, mans draugs, tev šķiet tiecamies pēc labā.

Menons. Man jau nu ne.

Sokrāts. Bet daži pēc ļaunā?

Menons. Protams.

Sokrāts. Vai viņi domā, ka ļaunums ir labs? Kā tev šķiet? Vai, atzīdami, ka tas ļauns, tomēr pēc tā tīko?

Menons. Man liekas, kā vienādi, tā otrādi.

Sokrāts. Kā tu domā, Menon? Vai tiešām dažs, zinādams, ka ļaunais ir ļaunums, tomēr pēc tā tiecas?

Menons. Droši vien.

Sokrāts. Ko gan, pēc tavām domām, nozīmē pēc kaut kā tiekties? Taču iegūt to sev?

¹ Cildeni, svinīgi

² Vārdiem *skaists* un *labs* sengrieķu valodā ir ļoti tuvas nozīmes.

Menons. Protams, iegūt, ko gan citu?

Sokrāts. Vai tas, kas domā, ir pārliccināts, ka ļaunais noder tam, kas to iegūst, vai arī ir nācis pie atziņas, ka tas ieguvējam kaitē?

Menons. Ir tādi, kas domā, ka ļaunais tiem ir derīgs, ir arī tādi, kas atzīst, ka tas kaitē. _

Sokrāts. Bet tie, kas, pēc tavam domam, zina, ka ļaunais ir ļauns, vai tie domā, ka tas ir derīgs?

Menons. Nē, man šķiet, tie nemaz tā nedomā.

Sokrāts. Tātad ir skaidrs, ka tie, kas nezina, kas ir ļaunais, netiecas vis pēc tā, bet pēc labā, ko viņi par tādu atzīst, bet kas īstenībā ir ļaunais. Tātad, nepazīdami ļauno, bet turēdami to par labo, viņi tiecas pēc labā. Vai ne?

Menons. Tā tas ar viņiem laikam ir.

Sokrāts. Un labi. Bet kuri, kā tu saki, tiecas pēc ļaunā, zinādami, ka ļaunais viņiem kaitīgs, vai tie nenodara ļaunu paši sev?

Menons. Tā tam vajag būt.

Sokrāts. Bet kuri tā kaitē paši sev, vai par tiem nevar teikt, ka tie ir nožēlojami, jo nodara sev ļaunu?

Menons. Arī tam tā jābūt.

Sokrāts. Bet vai nožēlojamie nav nelaimīgi?

Menons. Domāju gan.

Sokrāts. Bet vai kāds grib būt nožēlojams un nelaimīgs?

Menons. Domāju, ka ne, Sokrāt.

Sokrāts. Tātad neviens, Menon, negrib sev ļauna, ja negrib būt nelaimīgs. Bet ko gan nozīmē but nelaimīgam — taču iekārot ļauno un to iegūt?

Menons. Man šķiet, tev taisnība, Sokrāt — neviens ļauna sev negrib.

XI

Sokrāts. Bet vai tu neteici, ka tikums ir tiekšanās pēc labā un spēja to sasniegt?

Menons. Teicu gan.

Sokrāts. Ja tas tā, tad tāda vēlēšanas jau ir visiem un neviens cilvēks nav labāks par otru.

Menons. Tā šķiet.

Sokrāts. Bet skaidrs, ja viens par otru ir labāks, tad labāks viņš ir ar spēju sasniegt labo.

Menons. Noteikti.

Sokrāts. Tas, šķiet, ir, pēc tavam domām, tikums — spēja sasniegt labo.

Menons. Domāju, Sokrāt, ka tas tiešām tā ir, kā tu spried.

Sokrāts. Paskatīsimies tagad, vai tev taisnība. Varbūt tiešām tā ir. Tu saki, ka tikums ir spēja sasniegt labo.

Menons. Tā es saku.

Sokrāts. Bet vai par labo tu nesauc veselību un bagātību? Vai arī sudraba un zelta iegūšanu, vai arī godu un varu valstī. Vai tu to visu nesauc par labo un citu tamlīdzīgu?

Menons. Jā. To visu es tā saucu.

Sokrāts. Pieņemsim. Iegūt zeltu un sudrabu ir tikums,, saka Menons, Lielā ķēniņa³ viesturis no paaudzes uz paaudzi. Bet, Menon, vai par šādu ieguvumu nepiebildīsim „godīgi un taisnīgi”, bet varbūt tev ir vienalga un arī netaisnu ieguvumu tu sauc par tikumu?

Menons. Nekad nē, Sokrāt. Tā ir nekrietnība.

Sokrāts. Katrā ziņā, kā šķiet, šāda iegūšana nedrīkst notikt bez taisnīguma, -savaldības, godprātības vai vispār bez kaut kāda no tikumiem. Ja tas tā nav, nav tikuma, kaut arī iegūst labo.

Menons. Kā gan bez tā varētu būt tikums?

Sokrāts. Bet negūt ne zeltu, ne sudrabu, ja tas nav taisnīgi, negūt to ne sev, ne citam, šāda atteikšanās taču-ir tikums.

Menons. Laikam gan.

³ Persijas ķēniņa

Sokrāts. Tātad tikai taisnīga iegūšana ir tikums. Netaisna ir nekrietnība, un atteikšanās no šādas iegūšanas ir tikums.

Menons. Man šķiet, ka tas, ko tu saki, nav apstrīdams.

XII

Sokrāts. Bet vai mēs nupat vēl neteicām, ka taisnīgums, savaldība un viss tam radniecīgais ir tikuma daļas?

Menons. Teicām.

Sokrāts. Bet vai tad, Menon, tu nedzen ar mani jokus?

Menons. Kā tad tā, Sokrat?

Sokrāts. Tikko vēl es tevi lūdzu nesaskaldīt un nesadalīt tikumu. Devu arī paraugus, kā vajadzētu atbildēt, bet tu neesi to ievērojis, teici, ka tikums esot spēja taisnīgi sasniegt labo, bet taisnīgums esot tikuma daļa.

Menons. Jā, tā bija.

Sokrāts. No tā, kam tu pats esi piekritis, taču izriet, ka viss, lai tu darītu ko darīdams, ir tikums, ja tas notiek tā, ka šajā darbībā ir kāda tā daļa, jo taisnīgums, kā tu pats saki, ir tikuma daļa, tāpat arī viss cits, kas tam radniecīgs.

Menons. Nu, un kas tad?

Sokrāts. Tūlīt pateikšu. Es lūdzu tevi pasacīt, kas vispār ir tikums. Tu gandrīz neko uz šo jautājumu neatbildēji, bet teici, ka tikums ir katra darbība, kurā ir kāda daļa no tā, it kā tu būtu jau pateicis, kas vispār ir tikums, un es to būtu sapratis, kaut gan tavā atbildē tas bija sīki sadalīts. Tātad, mīļais draugs, jāsāk atkal ar to pašu jautājumu, kas ir tikums un vai katra darbība, kas notiek tā, ka tajā ir kāda tikuma daļa, ir jau tikums, bet tas taču nozīmē apgalvot, ka viss, ko dara taisnīgi, ir tikums. Bet varbūt tev šķiet, ka atkal to jautāt nebūtu vajadzīgs un katrs zinās, kas ir tikuma daļa, nezinādams, kas ir pats tikums.

Menons. Tā es nedomāju.

Sokrāts. Bet tu taču atceries, ko es tev nupat teicu par apveidu, ka mēs tad neatzinām līdzīgu atbildi, jo tā bija mēģinājums atbildēt, atsaucoties uz apgalvojumiem, par kuriem nebijām vienojušies, kurus patiesībā vēl neskaidrojām.

Menons. Un pareizi darījām, Sokrāt, ka neatzinām.

Sokrāts. Un tāpēc, mīļais draugs, kamēr mēs vēl cenšamies izzināt, kas vispār ir tikums, nedomā, ka tu kādam to izskaidrosi, runādams par atsevišķām tā daļām vai par kaut ko citu tamlīdzīgi. Atkal tomēr būs jājautā, kas īsti ir tikums, par kuru tu runā. Bet varbūt tu domā, ka es runāju niekus.

Menons. Šķiet, tu runā pareizi.

XIII

Sokrāts. Atbildi tātad no paša sākuma, kas ir tikums. Ko par to domā tu pats un tavs draugs?

Menons. Es, Sokrāt, kad tevi vēl nemaz nebiju saticis, biju dzirdējis, ka tu pats tikai sapinoties grūtībās un iepinot tajās arī citus. Arī tagad man šķiet, ka tu esi mani apvārdojis un apbūris; esmu it kā apreibis un pilnīgi sapinies pretrunās un, ja varētu pajokoties, tu pēc izskata un arī citādi esi ļoti līdzīgs plakanai jūras rajai, jo katrs, kas tai tuvojas un pieskaras, sastingst. Ar mani ir noticis tas pats, esmu it kā sastindzis, sastingusi ir mana dvēsele un mana mēle, un es nezinu, kā tev atbildēt, kaut gan tūkstošreiz esmu plaši un gari ar daudziem runājis par tikumu un turklāt ļoti labi (vismaz man pašam tā likās), bet tagad es it nemaz nevaru pateikt, kas īsti ir tikums, un man šķiet, ka tu esi labi darījis, palikdams šeit un nekur neaizbraukdams. Ja tu kā svešinieks tā darītu kādā citā pilsētā, tevi tūlīt saņemtu ciet un ieslodzītu.

Sokrāts. Viltīgs tu esi, Menon, un es gandrīz neatrodu, ko tev atbildēt.

Menons. Kā tad tā, Sokrāt?

Sokrāts. Es zinu, kāpēc tu mani salīdzināji ar rajū.

Menons. Kā tu to domā?

Sokrāts. Lai arī es varētu tevi ar kaut ko salīdzināt. Es zinu par visiem skaistiem cilvēkiem, ka viņiem patīk, ja viņus ar kaut ko salīdzina. Tas viņiem izdevīgi, jo skaisto taču salīdzina ar kaut ko skaistu. Bet es tevi ne ar ko nesalīdzināšu, bet teikšu — ja raja, kas liek citiem sastingt, sastingst arī pati, tad esmu tai līdzīgs, ja tas tā nav, tad nē. Es nelieku citiem sapīties grūtībās, ja pašam man viss ir skaidrs, bet, būdams pats vislielākajā neziņā, arī citiem lieku sajūst viņu nezināšanu. Un arī tagad, runājot par tikumu, man jāsaka — es nezinu, kas ir tikums. Pirms sarunas ar mani tu varbūt to zināji, bet tagad, liekas, tu arī esi nezinātājs, tomēr es gribu kopā ar tevi atrast un izzināt, kas īsti tas ir.

XIV

Menons. Bet kā gan, Sokrāt, tu atradīsi, ja tu pavisam nezini, kas tas ir? Kā tu meklēsi, to nezinādams? Ja tu arī gluži nejauši to ieraudzīsi, tad kā tu zināsi, ka tieši to tu neesi zinājis?

Глава XII О САМОПОЗНАНИИ И ЕГО ПРЕДЕЛАХ. ЗАКЛЮЧЕНИЕ О СЕБЕ

В "я" акт познания и предмет познания – одно и то же. Это хорошо понимал Фихте. Моя личность не есть готовая реальность, я созидаю свою личность, созидаю ее и тогда, когда познаю себя; "я" есть, прежде всего, акт. Уже греки видели в познании самого себя начало философии. И на протяжении всей истории философской мысли обращались к самопознанию как пути к познанию мира. Но что это было за самопознание? Было ли это самопознание вот этого конкретного человека, единственного и неповторимого человека, было ли это его познание и познание о нем? Думаю, что это было не познание о нем, а познание о человеке вообще. Самопознающий субъект был разумом, общим разумом, предметом его познания был человек вообще, субъект вообще. Общее познавало общее, универсальное познавало универсальное. Сам познающий себя человек стусеивался, в нем оставались лишь общие черты, исчезало необщее выражение лица. Греческая философия, несмотря на лозунг "познай самого себя", стремилась к познанию единого-универсального и неизменного и отвращалась от множественного и подвижного мира. Греческая философия открыла разум, который стоит под знаком общего-универсального, и это открытие использовала вся европейская философия. Лишь изредка происходил прорыв к действительному самопознанию, например, в "Исповеди" блаженного Августина, у Паскаля, у Амиеля, у Достоевского, у Кирхегардта, у людей XIX и XX века, экзальтировавших субъект-личность на счет подавлявшей ее объективации. Лишь литература исповедей, дневников, автобиографий и воспоминаний прорывается через эту объективность к экзистенциальной субъективности. Роман, раскрывшийся вполне лишь в XIX веке, был настоящим путем самопознания человека, и этим он приобретает философское значение. Более всего это, конечно, нужно сказать о Достоевском, творчество которого есть настоящая антропология и метафизика. Но когда познающий субъект направляется на самого себя, как на предмет познания, то возникают трудности, на которые много раз указывали и которые преувеличивали. Тут субъект слишком заинтересован в своем предмете, относится к нему страстно и пристрастно, склонен к самовозвеличению, к идеализации того самого "я", которое так часто бывает ненавистно. И для этой моей книги ставится для меня вопрос о правдивости и искренности, о непреходимых границах самопознания. В отношении ко мне самому, как познаваемому, исчезает объективация, отчуждение, поглощение индивидуального общим, и это великое преимущество, которое дает надежду, что познание будет экзистенциальным. Я сам, познающий – экзистенциален, и эта экзистенциальность есть вместе с тем не объективируемый предмет моего познания. Но объективация возникает всякий раз, когда я начинаю себя идеализировать или когда обнаруживаю смирение паче гордости, когда бываю не до конца, не до последней глубины, правдив и искренен. На этих путях я начинаю творить свой образ, возвеличенный или приниженный, объективированный во вне. Я начинаю себя стилизовать, и мне самому начинает нравиться мой стилизованный образ. Я создаю о себе миф. Иногда я вызываю в себе отвращение, *le moi est haïssable*¹. Но этот вызывающий отвращение собственный образ я тоже объективирую и стилизую. Во мне лично совсем нет актера, я никакой роли не хочу и не могу играть. Я очень хотел быть искренним и правдивым в этой книге, которую считаю опытом вполне личной, экзистенциальной философии. Но я совсем не уверен, что это мне всегда удавалось. Перечитывая книгу, я почувствовал, что она мне не удалась такой, какой я ее задумал. Она оказалась смешанной по своему типу, не выдержанной по стилю. Я, наверное, нередко идеализировал себя, объективируя свой образ для других, даже тогда, когда как будто говорил о себе плохое и унижал себя. Впрочем, мне не свойствен пафос самоуничужения, которое я считаю такой же объективацией, выбрасыванием во вне для других, как и самовозвеличение. Последняя искренность и правдивость лежит в чистой субъективности, а не в объективности. Ницше говорит в "По ту сторону добра и зла": "Что мы можем описать? Увы? Это всегда лишь то, что начинает увядать и портиться". Есть мучительное несоответствие между моей мыслью и ее словесным выражением. Время и память нас обманывают, и мы этого даже не замечаем. Сент-Бёв говорит по поводу мемуаров Шатобриана: "*Il a substitué plus ou moins les sentiments qu'il se donnait dans le moment où il écrivait, à ceux qu'il avait réellement aux moments qu'il raconte*"². И с этим почти невозможна борьба. Человек есть существо бессознательно хитрое и недостаточно прямое, существо запутанное и не легко поддающееся пониманию. Я не молчащий, я говорящий. Но часто, часто вспоминаю гениальный стих, лучше всего выражающий мучительную тему:

Молчи, скрывайся и таи
И чувства и мечты свои!
Пускай в душевной глубине
И всходят и зайдут оне.

.....

Как сердцу высказать себя?
Другому как понять тебя?
Поймет ли он, чем ты живешь?
Мысль изреченная есть ложь.

.....

Лишь жить в самом себе умей:
Есть целый мир в душе твоей
Таинственно-волшебных дум...

В конце XIX и начале XX века считали огромным достижением в познании человека, в понимании писателей и разгадки написанных ими книг, когда открыли, что человек может скрывать себя в своей мысли и писать обратное тому, что он в действительности есть. Это открытие очень преувеличили и признали почти законом, что в своей мысли и своем творчестве человек всегда скрывает себя и что нужно думать о нем обратное тому, что он сам о себе говорит. Ницше, Кирхегардт со своей системой псевдонимов, роман психологического анализа и особенно школа психоанализа давали пищу такому пониманию: человек не то, за что он себя выдает. Очень злоупотреблял этим Л. Шестов и часто делал это мастерски. О человеке были сделаны большие разоблачения, было открыто подсознательное в нем, попытались увидеть его снизу, а не сверху. Христианское учение о греховности человеческой природы, которое очень легко делалось совершенно отвлеченным, конкретизировалось и приобретало наукообразный характер. Теории Маркса, Ницше, Фрейда, Гейдеггера, современный роман, ужасы войны и революции, вспышки древней жестокости и господство новой лживости – все сокрушает возвышенные учения о человеке. И все же я думаю, что наиболее правы Паскаль и Достоевский, которые не имели никаких иллюзий, но открывали человека как существо двойственное, низкое и высокое. Я имел много разочарований в людях, я видел много низости, лживости, злобы, жестокости, измен, много разочарований я испытал в человеческом общении и сам был виновником этого разочарования. Я не знаю ничего мучительнее этих изменений людей, вследствие приспособления к господству и силе, этих измен. И все же во мне сохранилась вера в человека, в Божий замысел о человеке. Вера в человека есть одно из выражений веры в Бога и божественное. Всякая вера, вера в истину, в смысл, в ценность, в высоту есть лишь вера в Бога. Про себя могу сказать с большой искренностью, что я не очень благоприятный и не очень благодарный предмет для модного психоаналитического метода исследования (это нужно понимать гораздо шире Фрейда и современной психопатологии). Несмотря на скрытность моего характера, я ни сознательно, ни бессознательно не задавался целью скрывать себя в своей мысли и писать обратное тому, что я есть в своей глубина. В этой книге я, конечно, многое оставляю скрытым и даже не пытаюсь раскрыть. И это вполне сознательно, это сознательно поставленные мной границы самопознания. Я не пишу ни для исповедующего меня священника, ни для психоанализирующего меня врача или пишу для них как для обыкновенных людей. Я не задаюсь целью обнаружить себя в сыром виде, обнажить себя, я задаюсь целью совершить акт экзистенциального философского познания о себе, осмыслить свой духовный путь. Плохо лишь то, что я не выдерживаю стиля, пишу смешанно и слишком свободно.

А. Жид написал две книги, в которых он говорит о себе и обнажает себя: художественную автобиографию *Si le grain ne meurt*⁴ и сравнительно недавно *Journal*. Известно, что проблема искренности для Жида основная, он хочет быть почти маниаком искренности, его *point d'honneur*⁵ говорить о себе все самое плохое, некрасивое, отталкивающее. Удастся ли это ему? Думаю, что не вполне. Искренность, доведенная до крайности, может оборачиваться рисовкой некрасивыми, уродливыми признаниями. Это искренность не непосредственная, а рефлектирующая, раздвоенная, не "наивная", а "сентиментальная". В подсознательных погребах каждого человека, в его низшем "я" есть безобразное, уродливое, потенциально преступное, но важно отношение к этому его высшего, глубокого "я". И все же "*Journal*" Жида дает много для познания человека, особенно для познания современного человека. Другой случай. Л. Толстой – один из самых правдивых писателей мировой литературы, он великий правдолюбец. Но его "Исповедь", очень интересная, совсем не есть настоящая исповедь его грехов. Он до крайности преувеличивает свои грехи, называя себя убийцей, вором, прелюбодеем и прочее, но этим он говорит отвлеченно о предельных грехах человека вообще, а не о своих конкретных, может быть, мелких грехах. Его "Исповедь" интересна не как признание подлинных, конкретных, индивидуальных грехов, а как рассказ о духовном пути искания правды. Интересна попытка Гете написать о себе,

озаглавив книгу "Поэзия и правда моей жизни". В ней есть правда, но есть и поэзия, выдумка, творчество о себе. "Исповедь" Руссо, хотя обозначает целую эру в обнаружении эмоциональной жизни человека, не есть искренняя исповедь. Он говорит о себе некрасивые, дурные вещи, в этом за ним последовал Жид, но он все-таки считает себя по природе добрым, хорошим человеком, как и вообще человека, и упоен собой. Моя тема совсем иная, и проблема искренности иначе ставится в отношении к этой теме. Повторяю, это не есть книга признаний, это книга осмысливания, познания смысла жизни. Мне иногда думается, что эту книгу я мог бы назвать "Мечта и действительность", потому что этим определяется что-то основное для меня и для моей жизни, основной ее конфликт, конфликт с миром, связанный с большой силой воображения, вызыванием образа мира иного. Вместе с тем это говорит о преобладании воображения над сердцем. Я скорее преуменьшил, чем преувеличил степень моего разрыва с миром социальной обыденности. Я с детства находился в состоянии восстания против "иерархического" порядка природы и общества и никак не мог войти в этот порядок. Я никогда не хотел и не мог чему-либо на свете подчиниться. Во всяком случае, хорошей стороной этого свойства была большая независимость. Парадокс моего существования в том, что, будучи асоциален и антисоциален в одном смысле, в другом смысле я был очень социален, так как стремился к социальной правде и справедливости, к социальному освобождению, к братской общности людей.

Я принадлежу к тому типу людей и к той небольшой части поколения конца XIX и начала XX века, в которой достиг необычайной остроты и напряженности конфликт личности, неповторимой индивидуальности, с общим и родовым. Было что-то личное мое в том, как я переживал этот конфликт. И своеобразие было в том, что я не могу быть назван в обычном смысле "индивидуалистом" и что я всегда критиковал "индивидуализм". Тема эта, основная для моей жизни, есть не только тема о столкновении личности с обществом, но и о столкновении с мировой гармонией. Судьба неповторимой индивидуальности не вмещается ни в какое мировое целое. Для острой постановки этой темы огромное значение имеет Достоевский, и в этом я его человек, продолжатель Ивана Карамазова, который наполовину есть сам Достоевский. И я не Бога не принимаю, а мира Божьего не принимаю. Я недостаточно подчеркнул это в своей книге о Достоевском. В известный момент моей жизни я также очень воспринял Ибсена и именно в этой теме, он помог мне найти самого себя. В какой-то точке я более соприкасался с Л. Шестовым, чем с другими русскими мыслителями начала XX века, хотя между нами была и большая разница. Я не чувствовал себя настоящим и глубоко гражданином мира, гражданином общества, государства, семьи, профессии или какой-либо группировки, связанным единством судьбы. Я соглашался признать себя лишь гражданином царства свободы. В этом я не своевременный человек. Я принужден жить в эпоху, в которой торжествует сила, враждебная пафосу личности, ненавидящая индивидуальность, желающая подчинить человека безраздельной власти *общего*, коллективной реальности, государству, нации. Сейчас более чем когда-либо я чувствую себя человеком, выпавшим из-под власти общего, общеобязательного, как любят говорить Кирхегардт и Шестов. Я никогда не мог примириться с родовым мирозерцанием, которое лежит в основании "правых" и "левых" социализированных направлений, вдохновленных все равно национализмом, этатизмом, клерикализмом, семейственностью или всевластной общественностью, коллективностью, всеобъемлющим тоталитарным коммунизмом или космизмом. Родовое мирозерцание мне всегда казалось банальным, и я не знаю ничего банальнее националистического мирозерцания. Нация, государство, семья, внешняя церковность, общественность, социальный коллектив, космос – все представляется мне вторичным, второстепенным, даже призрачным и злым по сравнению с неповторимой индивидуальной судьбой человеческой личности. Я никогда не соглашался сделаться частью чего бы то ни было. Но в то же время я очень остро и часто мучительно

переживал основной парадокс личности. Я стремился не к изоляции своей личности, не к ее замыканию в себе и не к самоутверждению, а к размыканию в универсум, к наполнению универсальным содержанием, к общению со всем. Я хотел быть микрокосмом, каким и является человек по своей идее. Макс Штирнер был прав, когда говорил, что весь мир есть "собственность" "единственного", то есть меня. Но это связано у него было с совершенно ложной философией. Учение М. Штирнера о "единственном и его собственности" можно признать бледным отражением и вырождением в материалистическом веке идей германской мистики. Весь мир должен быть моей собственностью, и ничто не должно быть внешним, внеположным для меня, экстериоризированным, все должно быть во мне. Солнце должно быть во мне. Но феноменальный, эмпирический мир не есть моя собственность, он экстериоризирован в отношении меня, и он меня внешне насилует, и я не микрокосм, каким должен быть, солнце светит извне. Сознание границ моей личности, обостряющее личное сознание, есть, вместе с тем, сознание моего рабства у чуждого мне мира и моего восстания против него. Экстериоризированная природа и общество не являются моей собственностью, моя собственность лишь очень частична и мала в отношении к ним, и моя индивидуальность неуловима для законов природы и законов общества, не говоря уже о законах государства. Но я согласен подчиниться и слиться лишь с той природой и тем обществом, которые будут моей собственностью, которые войдут в мой микрокосм или в меня, как микрокосм. Я выпадаю из экстериоризированного для меня "общего", притязавшего быть для меня общеобязательным законом. Я человек, восставший в отношении ко всему экстериоризированному. Это совсем не есть то, что обыкновенно называют индивидуализмом, хотя внешне это может казаться крайним индивидуализмом. Индивидуалист не стремится к универсальному содержанию. Тут скрыто противоречие личности, которое я очень остро изжил и которое связано с самым существом личности. Отношение между личностью и сверхличной ценностью парадоксально. С этой основной для меня темой связано полное отсутствие у меня всякого иерархического чувства, всякой способности почитать какой-либо иерархический чин или ощущать себя иерархическим чином. Мне свойствен природный аристократизм, но я думаю, что этот аристократизм как раз и отрицает иерархические чины и положение в обществе. Я всегда думал, что государство есть плебейское учреждение и что так называемая аристократическая организация общества есть плебейская организация. Иерархическое чувство связано с чувством принадлежности к какому-то целому, в котором каждый занимает свое особое место, соподчиненное другому. Это все та же идея мирового порядка и мировой гармонии, за которыми признается примат над личностью. Но я не согласен, чтобы моя ценность и ценность другого существующего определялась порядком целого, общего. Я думаю, что трудно найти человека, у которого было бы не только отсутствие, но и глубокое противление всякому иерархическому порядку, Я никогда не мог вынести, чтобы отношения людей определялись по иерархическим чинам. Во мне вызывало отвращение, когда говорили, что кто-нибудь занял положение в обществе. Я совершенно не выносил, когда меня рассматривали как хозяина дома, главу семьи, редактора журнала, председателя Религиозно-философской академии и тому подобное. Все иерархические чины этого мира всегда представлялись мне лишь маскарадом, лишь внешней одеждой, которую я охотно содрал бы. Мне всегда думалось, что подлинные качества и достоинства людей не имеют никакого отношения к их иерархическому положению в обществе и даже противоположны. Гении не занимали никакого иерархического положения в обществе и не были иерархическими чинами, как и пророки и святые. И когда Бог стал человеком, то занял самое последнее положение в обществе. Мессия должен быть распят. Мне неприятен всякий мундир, всякий орден, всякий условный знак почитания людей в обществе. И мне ничто не импонирует. Чины академические, общественные или революционные мне также мало

импонируют, как и чины церковные, государственные, консервативные. В моем мироощущении есть своеобразный пессимистический анархизм. Иерархизм есть объективация, и он покоится на оптимистическом коллективизме, который свойствен был всем человеческим обществам. Мне смешно, когда коммунисты или национал-социалисты с гордостью говорят, что они создают новый мир коллективности, основанный на господстве общества над личностью, коллективно-общего над индивидуальным. Но, ради Бога, освежите свою историческую память. Ваш новый мир есть самый старый, с древних времен существующий мир. Личное сознание, личная совесть всегда была лишь у немногих избранников. Средний человек, средняя масса всегда определялась коллективностью, социальной группой, и так было с первобытных кланов. Всякая посредственность есть существо вполне коллективное, отлично социализированное. Совершенно новый и действительно не бывший мир был бы мир, созданный персоналистической революцией. Но такая революция была бы концом нашего мира.

§

И в моей собственной жизни я не чувствую иерархического порядка, не вижу осуществления плана, хотя вижу предназначение. Я ничего никогда не добивался в жизни, не стремился к осуществлению целей. Жизнь всегда мне представлялась сложившейся иррационально. У меня сохранилась большая благодарность к доктору Мотту, Г. Монбризону и С. Либерману, людям, которые поддерживали мою жизнь, когда мне особенно была необходима материальная поддержка, и преклонение перед той Высшей Силой; которая ей водила, когда она была наиболее угрожаема. Но в моей жизни не было иерархической гармонии. Я думаю, что это отчасти связано с тем, что у меня не было полного доверия к реальности так называемой "действительности". Жизнь в действительности слишком часто напоминала мне сновидение и иногда кошмарное сновидение, но с прорывами дневного света. Я ведь не верю, не признаю и по своему непосредственному чувству, и по сознательному своему миропониманию, что "объективность" есть подлинная реальность, первореальность. Объективность есть объективация, то есть порождение известной направленности духа и субъекта. Но всякий иерархический порядок в мире есть объективация, то есть отпадение духа от самого себя, экстернизация, совершаемая субъектом. Субъект и объект соотносительны. Рабство у объективности есть рабство, порожденное самим субъектом. Вспоминая свою молодость, я прихожу к тому заключению, что я был сравнительно мало внимателен к "эмпирической действительности" и мало ее знал. Молодость ко многому невнимательна и не имеет зоркости взгляда. Я был "идеалистом" не только в хорошем, но и в плохом смысле слова. Но это давало мне чувство свободы. Свобода совсем не есть познанная необходимость, как хочет Гегель и за ним марксизм, свобода уж скорее есть нежелание знать необходимость. Но "эмпирическая действительность" есть необходимость, ограничение и утрата свободы. Впоследствии у меня очень возросло внимание к эмпирической действительности и знание ее. Меня обо гатил рост внимания. У меня возросло внимание в перечитывании старых книг. Но я очень почувствовал горькость внимания "действительности". Есть истинный и ложный идеализм, как есть истинный и ложный реализм. Есть реализм, который есть не что иное, как поработанность призрачным, иллюзорным миром грезящего субъекта. Мир делается все менее и менее таинственным. Но истинное сознание в том, что тайна отодвигается в глубину. Для тех, для кого тайна совсем исчезает, мир должен представляться совсем плоским, двухмерным. Самое страшное, когда в иные минуты думается, что все плоско и конечно, нет глубины и бесконечности, нет тайны. Это и есть развержение небытия. Но эти короткие минуты побеждает чувство глубины, тайны, бесконечности. В детстве все таинственно, таинствен темный угол комнаты. Сфера таинственного потом суживается. Мир

объективный, или, вернее, объективированный, делается все менее и менее таинственным, не таинственны даже бесконечные звездные миры. Но для человека, не поработанного этой объективностью, таинственность мира не исчезает, она лишь переходит в другую сферу. Тогда самое возникновение лишнего таинственности объективного мира делается таинственным. И разгадка этой тайны лежит в субъективном мире, который совсем не сводим к психическим состояниям человека, как хотел позитивизм. Самое горькое знание, которое приобретает с возрастом, есть возрастание недовольства собой, самокритика. Моя европейская и даже мировая известность, то, что многим представляется славой и так их пленяет, оценка и почитание людей, не только не увеличила во мне самомнения, но скорее, наоборот, увеличила самокритику и недовольство собой. Для понимания сложности и хитрости человеческой души нужно прибавить: у меня это было вроде того, как богатый человек чувствует, что совсем не дорожит материальными средствами. Но я все-таки решительно не принадлежу к славолюбивым и честолюбивым людям, не в этом мой главный соблазн. Может быть, тут играет роль гордость и равнодушие (плохое) и любовь к независимости и свободе (хорошее). Это не значит, конечно, что я совершенно равнодушен к оценке своей мысли, но я не глубоко задет моей известностью и даже никогда не мог себя почувствовать человеком с очень известным и оцененным именем. Должен сказать что-то очень важное и характерное для меня. Я решительно не могу и не хочу почувствовать себя лицом солидным и почтенным. Меня шокирует и даже обижает, когда меня считают лицом почтенным. Почтенность не соответствует моему нуменальному существу. В почтенности есть что-то общеобязательное (Allgemeingultig), во мне же очень мало общеобязательного. Я скорее основываюсь на исключении, чем на правиле. Я не учитель жизни, не отец отечества, не пастырь, не руководитель молодежи, ничего, ничего подобного. Я продолжаю воспринимать себя юношей, почти мальчиком, даже в зеркале, за чертами своего постаревшего лица, я вижу лицо юноши. Это мой вечный возраст. Я остаюсь мечтателем, каким был в юности, и врагом действительности. Во мне нет старческой мудрости, и от ее недостатка я страдаю. Во мне, часто больном и физически ослабевшем, остается слишком большая впечатлительность и страстность. Я остаюсь в своем вечном возрасте юности. Старости духа нет, в духе есть вечная юность. Есть лишь старость тела и той части души, которая связана с телом. Есть старческие чудачества. Есть раздражительность в отношении к действительности. Но мысль еще более обостряется. Все обновляется для мысли. Очень увеличивается возможность сравнений, сравнений не только впечатлений от людей и событий, но и впечатлений от книг. По-прежнему я думаю, что самое главное – достигнуть состояния подъема и экстаза, выводящего за пределы обыденности, экстаза мысли, экстаза чувства. Моя всегдашняя цель не гармония и порядок, а подъем и экстаз. Мир не есть мысль, как думают философы, посвятившие свою жизнь мысли. Мир есть, прежде всего и больше всего, – страсть и диалектика страсти. Страсть сменяется охлаждением. Обыденная действительность и есть это охлаждение, когда начинают господствовать интересы и борьба за существование. Ошибочно противопоставлять страсти – мысль, мысль есть тоже страсть. Мысль Ницше или Достоевского так волнует потому, что это страсть. И Христос хотел низвести огонь с неба. Но страсть сопрягается с тоской. Тоска вызывается не только смертью, которая ставит нас перед вечностью, но и жизнью, которая ставит нас перед временем.

Так как жизнь есть прежде всего движение, то основная проблема жизни есть проблема изменения, изменения собственного и изменения окружающих. В связи с движением и изменением происходят переоценки. Личности нет без изменения, но личности нет и без неизменности, верного себе субъекта изменения. "Все, что изменяется, пребывает, а меняется только его состояние", – говорит Кант в первой апологии опыта. Изменение может быть улучшением, восполнением, восхождением, но

может быть и ухудшением, может быть изменой. И вся задача в том, чтобы изменение не было изменой, чтобы в нем личность оставалась верной себе. Тут мы встречаемся с одним из самых тяжелых явлений человеческой жизни – с разочарованием в людях. Люди узнаются лучше всего в испытаниях, в катастрофах, опасностях, это стало истиной банальной. Так как мне пришлось жить в эпоху исторических катастроф и порожденных ими ужасов жизни, то я был свидетелем больших изменений и трансформаций людей. Я не знаю ничего более мучительного, чем трудность узнать хорошо известных людей, вследствие изменений, которые они пережили от приспособления к новым условиям после катастрофы. Я это видел в катастрофах, пережитых Россией, я это слышал о Германии, я это вижу во Франции. Мне это трудно понять вследствие отвращения, которое я испытываю к каждой данной действительности и к тем, которые в ней господствуют. Но я был свидетелем и обратного. Были люди, которые поражали меня своей высотой в испытаниях и опасностях. Часто я не ожидал этого от них. Более всего меня поражали некоторые женщины, которые, в общем, выносливее и устойчивее мужчин. Я стал относиться к женщинам лучше, чем в молодости. Обратной стороной одиночества была для меня всегда проблема общения. Я всегда очень мечтал об общении и всегда очень плохо умел его осуществлять. И тут я опять сталкиваюсь с проблемой изменения. Иногда характер общения у меня изменялся, и оно даже совсем прекращалось, вследствие изменения во мне самом или в других людях. Это изменение во мне могло быть улучшением, обогащением, тем, что называют "развитием". Но вследствие развития личности могла происходить измена. И в этом есть что-то очень тяжелое. Я это переживаю, как забвение, забвение, происшедшее от того, что сознание сосредоточилось на другом. Обогащение личности, развитие ее в широту и высоту может породить обеднение в человеческом общении, разрыв с людьми, с которыми раньше был связан. Меня всегда неприятно шокировало, как Гете в "Поэзии и правде моей жизни" описывает свои романы. Для него каждый пережитый им роман был обогащением, способствовал его развитию. Женщину же, которая способствовала его развитию, он забывал, сохранял, впрочем, благодарную память за то, что она развила его. Таким образом, человек превращается в орудие саморазвития, и отношение к нему не имеет ценности в себе, как не имеет этой ценности и другой человек. В этом есть что-то совершенно антиперсоналистическое.

Я совсем не говорю в своей книге о самых глубоких общениях моей жизни, с которыми связаны большие обогащения моей жизни, но вместе с тем и драматизм ее. Я имел более глубокий и обширный опыт жизни, чем многие, восклицающие о любви к жизни. Я был разом и в глубине жизни, более, чем бывают философы, и вместе с тем как бы вне ее. Но мне гораздо легче говорить об общении с моим любимым котом Мури и с моими собаками, которых нет уже. Мне не только легче говорить об этом, но, как я говорил уже, мне самое общение с миром животных легче, и тут легче может выразиться мой лиризм, всегда во мне сдавленный. Говорить же о своих интимных чувствах публично, в литературе, мне всегда казалось недостатком стыдливости, нецеломудренным. Лирическая стихия, которую я никогда не обладал способностью выразить, для меня очень связана с музыкой, более, чем со словом. С музыкой связан у меня огромный эмоциональный подъем. Странно мое отношение к музыке. Я очень мало музыкальный человек и не имею достаточных познаний в музыке. У меня плохой слух, плохая музыкальная память, от меня ускользают оттенки в исполнении. Я не могу поддерживать разговора о музыке, который поддерживают музыкальные люди и музыкальные критики. Впрочем, о последних должен сказать, что они вряд ли способны наслаждаться музыкой, так как слишком заняты разлагающей критикой музыкального произведения и его исполнения. Критики вообще не наслаждаются искусством, наслаждаются гораздо более те, которые совсем не специалисты по искусству и мало компетентны судить о нем. И вот, несмотря на мою немзыкальность,

музыка глубоко потрясает мое существо, преодолевает подавленное настроение. При этом я не столько погружаюсь в стихию данной музыки, сколько испытываю творческий подъем моего существа, я как бы перехожу в иной мир. Но с этим связана и моя критика роли музыки в человеческой цивилизации. Эта роль не только положительная, но и отрицательная. Европейская буржуазия, благодаря музыке, получает возможность быстро и без всяких усилий, за 20 франков, переходить в царство небесное, а потом с такой же быстротой обратно переходить в стихию своих неприглядных, низменных земных дел. Музыка сама по себе тут, конечно, не виновата. Трагический и страдальческий Бетховен не творил для праздных часов наслаждений европейской буржуазии. Творческие подъемы гения, так часто связанного с несчастной жизнью на земле и не признанного, уходят в Царство Божье. Тем же, что остается на земле от гениальных творческих актов, пользуются менее всего этого достойные. В этом трагедия искусства, посмертная трагедия великих творцов. Я вижу смысл искусства в том, что оно переводит в иной, преображенный мир. Оно освобождает от гнетущей власти обыденности и тогда, когда художественно изображает обыденность. Я называю буржуа по духовному типу всякого, кто наслаждается и развлекается искусством как потребитель, не связывая с этим жажды преображения мира и преображения своей жизни. Должен отметить еще одну особенность своей биографии. Я всю жизнь и при всех условиях читал романы и драмы. Я не любил читать произведения современных второстепенных и третьестепенных писателей, я предпочитал по многу раз перечитывать произведения великих писателей (я неисчислимо количество раз перечитал "Войну и мир") или читать исторические и авантурные романы. Моя оценка романа связана со способностью автора заставить меня войти в свой мир, иной, чем окружающая постылая действительность. Я всегда очень живо переживаю жизнь героев романов, которые читаю. Я люблю кинематограф, потому что он создает иллюзию, уводящую меня от действительности, но огорчаюсь, что так редко бывают хорошие фильмы. С особенной любовью перечитываю я русскую литературу XIX века и всегда получаю от нее поучение. Многие я переоценил в моем отношении к литературе. Русская литература XIX века осталась для меня неизменной и любимой, я еще более ее оценил. Но русская литература начала XX века при перечитывании вызывает во мне разочарование, в ней мало вечно пребывающего, она слишком связана с временем, с годами. То же и с писателями Запада. Диккенса я люблю более, чем раньше. Совершенно неизменно люблю Ибсена, которого перечитываю с любовью, волнением и всегда новым поучением. Всегда готов перечитывать греческую трагедию, Сервантеса, Шекспира, Гете, хотя и не все. Но не могу полюбить специально Данте. Я очень оценил Пруста, которого перечитываем вместе, ценю Кафку и <...> Генри Миллера. Я очень много читаю книг по истории, особенно много биографий исторических деятелей. Это для меня важно, как для исторического философа, и это есть пища для моих эсхатологических размышлений. Я говорил уже о значении для меня музыки, она как бы компенсирует недостаток лиризма во мне самом. Но я думаю, что лирическая стихия не отсутствует во мне, а лишь подавлена и вытеснена, прикрыта моей сухостью и ищет того, что ее побеждает.

Если бы меня спросили, отчего я более всего страдаю не в исключительные минуты, а во все минуты жизни и с чем более всего принужден бороться, то я бы ответил – с моей безразличностью, душевной и физической, безразличностью патологической и всеобъемлющей. Иногда я с горечью говорю себе, что у меня есть безразличность вообще к жизни и миру. Это очень тяжело. Я борюсь с этим. Борюсь творческой мыслью и это более всего, борюсь чтением, писанием, борюсь жалостью. И опять возвращаюсь к безразличности и содрогаюсь от нее. Она направлена и на меня самого. Я часто закрываю глаза, уши, нос. Мир наполнен для меня запахами. Я так страстно люблю дух, потому что он не вызывает безразличности. Люблю не только дух, но и духи. Моя безразличность есть, вероятно, одна из причин того, что я стал

метафизиком. Очень важно для меня, что я всегда очень любил смех и смешное. В смехе я видел освобождающее начало, возвышающее над властью обыденности. Любил очень остроумие, и это, может быть, французская во мне черта.

§

Я думаю еще об объяснении противоречий, которые во мне замечали окружающие люди, и противоречий, которых не замечали. Это представляет интерес для понимания противоречивости человеческой природы вообще. Человеческая природа противоречива. Это понимает современная психология и особенно психопатология. Так, например, во мне совмещается духовная революционность с большой ролью привычки в моей жизни, анархизм по чувству и убеждению – с любовью к установившемуся порядку в своей жизни. Думаю, что эти противоположные свойства проистекают из другого источника. Привычка имеет для меня значение по двум основаниям. Мне необыкновенно трудно все, связанное с устройством обыденной жизни, с материальным миром, я очень неумел во всем этом и боюсь тратить мои силы на эту сторону жизни. Поэтому я всегда стремлюсь к автоматизации всего направленного на внешнюю жизнь, к доведению до минимума усилий, которые по моей неприспособленности максимальны. Это достигается путем привычки, которая всегда стремится избежать усилия. Я затрачиваю так много сил на мышление и творчество, что у меня остается очень мало сил для всего остального. Я старался выйти из затруднения путем привычки, которая, создавая иллюзию как бы освобождения от материального мира, в действительности освобождает лишь от усилий, которых требует сопротивление материального мира. Но есть еще более метафизическое основание для роли привычки в моей жизни. Я уже не раз говорил о мучительной чуждости мне мира, этого мира в этом его состоянии. Эта чуждость всегда вызывала во мне жгучее чувство тоски, сопровождающей большую часть моей жизни. Привычка есть одна из форм борьбы с чуждостью мира. Я имею в виду привычку, созданную мной, а не навязанную мне. Я пытаюсь создать вокруг себя привычный мир, ослабляющий тоску чуждости. Поэтому я очень люблю свой кабинет, свои книги. Всякое расставание, не только с людьми, но и с местом и вещами, обостряет тоску наступающей чуждости. Чуждость вызывает не страх, а тоску. В смерти, в убийстве, в ненависти есть предел чуждости. Зло может быть очень свойственно человеку, но в зле есть чуждость. Человек, одержимый злой страстью, в сущности, одержим силой, чуждой ему, но глубоко вошедшей в него и ставшей как бы его природой. Зло есть самоотчужденность человека. Все религии стремились к преодолению чуждости. Мир не окончательно мне чужд только потому, что есть Бог. Без Бога он мне был бы совершенно чужд. Привычка может быть борьбой с чуждостью в плане обыденной внешней жизни. В сумерки меня охватывает тоска чуждости. Но если в час сумерок я привык делать что-нибудь определенное, ритмизировать свою жизнь, то тоска чуждости ослабевает. Моя революционно-анархическая настроенность хотела бы совершенно опрокинуть этот чуждый мир. Объективность, объектность и чуждость значат для меня одно и то же. Но эта настроенность совмещается во мне с большой привязанностью к близким, беспокойством о них и заботой, часто нелепой. В этой привязанности побеждается чуждость. И эта связь должна остаться, когда чуждый мир будет разрушен. Иногда противоречия говорят об одном и том же свойстве. Думая о своем отношении к жизни, я прихожу к заключению, что я всегда боялся жизни. В этом у меня родство с Ибсеном. Как понять это?

Я имею основания считать себя человеком храбрым, во мне нет трусости. Но я боялся отдаться потоку жизни. И это потому, что видел конфликт между потоком жизни и моим творчеством. Поток жизни меня иногда уносил, но потом побеждала творческая мысль. Я никогда не обладал искусством жить, моя жизнь не была художественным произведением. Я никогда не разыгрывал своей жизни.

Я хотел заключить мыслью, для меня жизненно очень важной. Вот что я считаю существенным достижением моего духовного пути. Я окончательно преодолел в себе соблазны, связанные с историческим величием, со славой царств, с волей к могуществу. В этих соблазнах я никогда не мог стать вполне самим собой. Я сделал усилие освободить свой культ человеческого творчества от этих элементов и направить его в другую сторону. И я философски осмыслил для себя эту тему. Только осмысливая ее, я пришел к философии, которая меня вполне выражает. Путь исторического величия и могущества есть путь объективации, путь выбрасывания человека во вне и самопорабощения. Этот путь влечет к царству антихриста, которое есть царство античеловеческое. Подлинное же творчество человека должно в героическом усилии прорвать порабощающее царство объективации, кончить роковой путь ее и выйти на свободу, к преображенному миру, к миру экзистенциальной субъективности и духовности, то есть подлинности, к царству человечности, которая может быть лишь царством богочеловечности. Значение своей экзистенциальной мысли я вижу именно в этом предчувствии, в этом сознании двух путей, лежащих перед человеком, – пути объективации, экстериоризации, заковывания в призрачном могуществе и массивности и пути трансцендирования к преображенному и освобожденному миру, Божьему миру. Очень важно для меня, что я никого не хочу посылать в ад. Не только творческая мысль, но и творческая страсть, страстная воля и страстное чувство должны расковать затверделое сознание и расплавить представший этому сознанию объективный мир. Я удержался в жизни, ни на что не опираясь, кроме искания божественной истины. Мое главное достижение в том, что я основал дело своей жизни на свободе.

Я не должен представляться каноническим типом верующего. Я чувствую, что ко мне очень мало применимы такие выражения, как "он обратился", "он стал верующим" или "его вера поколебалась", "он потерял веру". Для меня никогда не существовало ортодоксального "или-или", я не мог бы быть и ортодоксальным скептиком. Все иначе у меня определяется, в более глубинном слое, где не может быть изменений, и я не знаю, сумел ли я дать это почувствовать в своей книге. Я всю жизнь искал правды, которую я изначально нашел, она была как бы a priori моего духовного пути. Существует Сущая Правда, она не походит на мир и на все, что в мире, но она должна открываться и вочеловечиваться. В последний час моей жизни я, наверное, вспомню о моих многочисленных грехах, слабостях и падениях, но, может быть, и дана будет мне благодатная возможность вспомнить, что я принадлежал к алчущим и жаждущим правды. И это единственная из заповедей блаженства, к которой и я могу иметь отношение.